

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK

MÅNEDSSKRIFT

Louis Jacobs: Husum kvægmarked

Peter Høier: Fra Klovtoft skoles historie

Bjørn Svendsen: PS til Jelling

Fr. Rudbeck: Flensborgs fremtid!

H. Hejselbjerg Paulsen: Det danske sprog

Anne-Helene Michelsen: Rundt om en trebenet vaskebalje

Manfred Spliedt: Der Elmshorner Verein

Emil Lorenzen: En bogs skæbne

Det unge Grænseværns historie skal skrives

Peter Petersen: Valdemars sut

Boganmeldelser

Grænselandsdagbog

OKTOBER

10 · 1974

50. ÅRGANG

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

der udsendes af Historisk Samfund for Sønderjylland som selvstændig publikation, koster 42,- kroner årlig i abonnement (incl. MOMS og forsendelse). Abonnementet og enkeltnumre (4,75 kroner stykket, særnumre beregnes der

dog en højere pris for) kan bestilles hos ekspeditionen, Landsarkivet, Åbenrå, telefon (04) 62 46 83, eller på redaktionens adresse: H. P. Hanssensvej 9, Haderslev, telefon (04) 52 17 37. Prøvenumre tilsendes gerne og gratis.

Genudsendelse af H. V. Gregersens bog „Messe og Marked”

Siden Hugo Matthiessens bog »Hærvejen« udkom, er der ikke udsendt et værk om den sønderjyske del af Hærvejs-området, der står mål med H. V. Gregersens »Messe og Marked«.

Denne bog udkom første gang i 1955, og det må ses som et glædeligt udtryk for vor tids udbredte historiske interesse, at »Messe og Marked« nu kan udsendes i et udvidet 2. oplag og tilmed i en fornem udførelse med en række hidtil ikke sete illustrationer. Der er næppe tvivl om, at denne smukke og letlæselige bog vil blive benyttet som gavebog. En billigere boggave af en tilsvarende lærdighed fås simpelthen ikke. »Messe og Marked« behandler ikke blot

Klipleve sogns og Søgård gods's ældre historie, men er tillige i bedste forstand et stykke sønderjysk kulturhistorie. Det er der altsammen: slægten Ahlefeldt og godsinspektørerne, den ejendommelige Skt. Hjælperdyrkelse, ældre tiders valfartsliv, studehandel og markedsleben samt en række fængslende personskildringer.

Bogen være hermed anbefalet på det bedste!

H. V. Gregersen: Messe og Marked, 2., forøgede og illustrerede udgave, kan bestilles til en favørpris af 25.- kr. (boghandelspris 35.- kr.) ved at indsende et brevkort til **Folkeligt Forlag, Postbox 32, 6100 Haderslev**, med angivelse af det ønskede antal eksemplarer.

I Handelsbankens hus i Tønder (Vestergade 14, fri adgang daglig (undt. mandag) kl. 14–17) er der i samarbejde med **Det danske Bibelselskab** arrangeret en udstilling

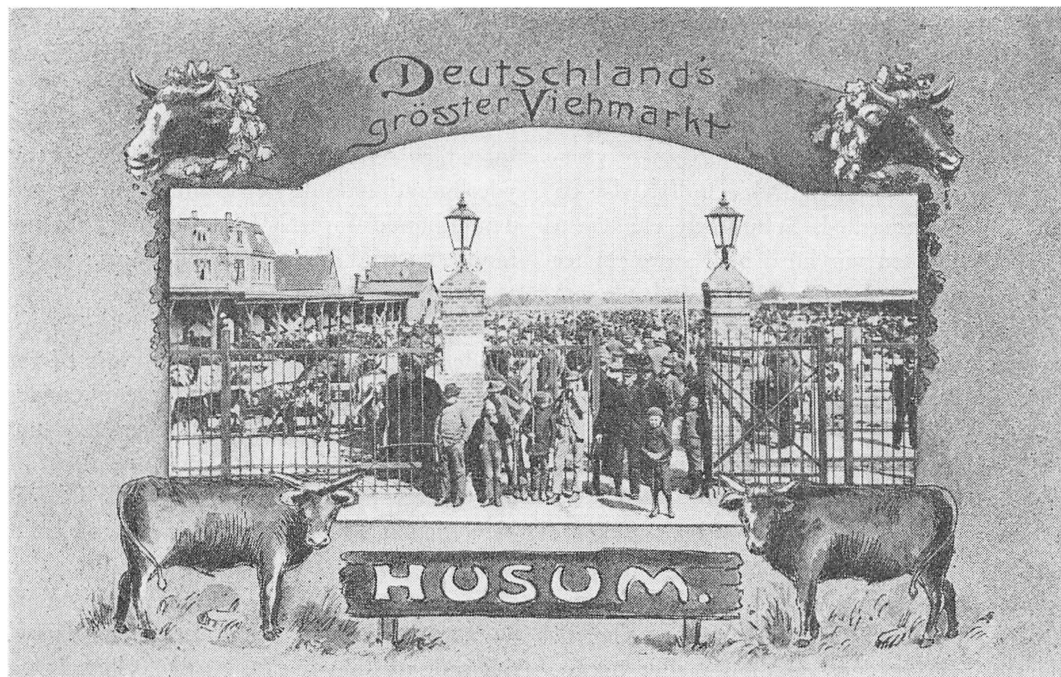
BIBELN

I tyve montreres vises bibler (bl.a. udlånt fra Det kongelige bibliotek og Det kongelige Vajsenhus) og fotografier af sjældenheder som for eksempel Dødehavsrullerne. Der er gode og fyldige kommentarer til montrernes indhold.

Den fine udstilling lukker den 31. oktober 1974.

Fortegnelsen over foredragsholdere, der vil tale om sønderjyske emner i aftenhøjskoler og foredragsrækker vinteren 1974/75 er udkommet.

Oplysninger hos Historisk Samfund for Sønderjylland. Landsarkivet. Haderslevvej. 6200 Åbenrå. Telefon (04) 62 46 83.

Tysklands største kvægmarked lå i Husum. Kvægtorvet blev indviet i 1888, og indhegningen forsvandt ca. 1950. I dag ligger amtshuset på en del af det vidtstrakte areal.

Billedet er venligst stillet til rådighed af redaktør, Georg Graf von Baudissin, Husumer Palette.

Husum kvægmarked

AF LOUIS JACOBS

Fhv. kreaturhandler Louis Jacobs, Husum, fortæller om den tid, da man gik over til at handle kvæg efter vægt i stedet for som tidligere på slump, en udvikling, der i realiteten indledte nedgangstiden for Husum som studehandelens centrum.

Indtil årene 1911–12 handlede man i Husum kun med kvæg på slump. Mellemsvære stude på ca. 500 kg blev dengang betalt med 130–140 daler pr. stk. Når afsætningen var træg, var det navnlig denne størrelse, der var vanskelig at få solgt. Handelen formede sig ofte så vanskelig, at den sidste daler måtte deles. De bedste, tunge stude kostede i 1912 fra 170 til 180 daler, og priserne var stigende indtil 1914.

I året 1908 eller 1909 dukkede de første kreaturvægte op i Husum. Min far købte en sådan vægt på en international udstilling i Hamborg, og han stillede den op i en lade i kvægstalden »Bag Nystaden«. Det var Husums første specialvægt. Nogle af de største studegræssere lod fra den tid deres stude veje, når de ankom til Husum. Slagteprocenten blev dengang alt efter studenes kvalitet skønnet at ligge omkring 52–54 % af den levende vægt, og den formodede slagtede vægt blev så ganget med noteringen for oksekød på Londons »meat-market«. Studegræsserne fik på grund af deres gamle forretningsforbindelser stadigvæk sendt noteringen fra deres tidligere kommissionærer i London. De kommissionærer i Husum, som

lå nærmest ved Londons notering med deres priser, var velsete hos de store studegræssere i Ejdersted og fik de fleste stude at sælge.

I året 1911 rasede en mund- og klov-syge-epidemi langs den nordfrisiske vestkyst, og den fik en indirekte indflydelse på Husum kvægmarked. Sommeren var varm og tør, marsken var hård med store revner i, og vandingsstederne svandt ind til små vandpytter. Kvæget led i særlig grad under tørken, fordi det kun med besvær eller måske slet ikke kunne nå hen til vandet på grund af de syge klove. Derfor måtte kvægholderne anskaffe vandbaljer, som de måtte fylde hver dag fra de dybeste vandhuller eller fra afvandingskanalerne. På grund af epidemien lod mange kvægholdere være med at sende deres dyr til Husum-markedet, men sendte dem direkte til slagterierne eller til de større markeder i Hamborg eller Berlin. Mellem den dag, kvæget blev hentet fra græsset og til slagtedagen gik der på denne måde kun 2–3 dage, medens det varede dobbelt så længe over Husum kvægmarked.

I årene 1912 og 1913 slog salg efter vægt mere og mere igennem. Vejningen skete på to private specialvægte og på byens brovægt ved vandtårnet. Denne vægt var stillet op til tunges læs af hør, halm og brændsel. Man havde dog forsynet den med en halvanden meter høj væg af brædder for at kunne benytte den til vejning af dyr. På denne vægt blev der på én gang vejet så mange stude, som der kunne stå på den omgærdede vejeplads. Fra køberens side blev der ofte rejst klage, idet man ville have studene vejet enkeltvis. Men dette lod sig ikke gennemføre i praksis, for ved vandtårnet i nærheden af markedet fandtes der ingen kvægfolde. Følgen var, at byrådet i det kommende år stillede et par vægte op på markedspladsen.

Men langs hele den nordfrisiske vestkyst groede der også kreaturvægte frem som svampe af jorden. Mange af de gamle opkøbere kørte nu ud på landet i stedet for til Husum kvægmarked og købte derude stude-

ne af landmanden, lod dyrene veje ved nærmeste vægt og betalte sælgeren efter dyrets vægt. De hævdede, at studene ankom i bedre tilstand til bestemmelsesstedet, når de ikke først blev sendt til Husum kvægmarked, og yderligere havde de færre omkostninger ved denne handelsform. Men også studeholderne fandt snart ud af, at de havde større fordel af at sælge studene lige fra marken.

Under den første verdenskrig blev kvægstaldene i Husum brugt til samlingssted for kvæg til hæren. Ikke ubetydelige mængder kvæg er blevet omsat i staldene i Husum, men den frie handel var den gang afløst af afleveringspligt med maximalpriser. Kvæget blev inddelt i klasser efter kvalitet og solgt til faste priser. De såkaldte fede dyr blev mærket med et kryds klippet i hårene på ryggen, og de kom i den allerbedste klasse. Sådanne dyr havde ofte 60 til 70 kg talg og fedt, som den gang var meget efterspurgt og derfor blev betalt i dyre domme. Nutildags er sådanne dyr usælgelige.

Efter afslutningen af den første verdenskrig fortsatte afleveringspligten af kvæg og kød, men jo mere inflationen forværredes, des vanskeligere blev det for embedsmændene at få de fastsatte priser respekteret. I året 1923 afsluttedes de mærkeligste handler med slagtekvæg, og til sidst blev der endog handlet med kornets værdi som udgangspunkt. Sælgeren af kvæg fik en limit på Hamborgs børs svarende til mængden af korn, der var blevet handlet om, og dette dokument skulle så noteres hos en sagfører. Men ofte foregik de mærkeligste byttehandlinger. Det var nemlig ganske umuligt at betale det kvæg, der var handlet om, kontant. I oktober 1923 skulle man have en kuffert, som kunne rumme 3–4 kg pengesedler for at kunne købe en halv snes slagte kreaturer.

Straks efter afslutningen af græsningsperioden 1923 blev rente-marken indført. Indtil 1937–38 var det en udmærket valuta, ja, næsten en lige så god valuta som rigsmarken indtil første verdenskrigs udbrud.

Fra Klovtoft skoles historie

AF PETER HØIER

Den flere hundrede år gamle Klovtoft skole blev nedlagt i 1966, og skolens sidste første-lærer Peter Høier, Klovtoft, der underviste i Klovtoft skole 1921–66, har gransket i arkiverne og fortæller nu om store og små begivenheder gennem tiderne lige fra dengang, skolepengene udgjorde en skilling pr. uge pr. barn, over stridighederne omkring forrige århundredeskifte, hvor man mobiliserede militæret for at få de genstridige bønder til at falde til føje og anerkende de af myndighederne udnævnte lærere, efter at amtmand og provst uden held havde »formanet, bedt, besalet, truet og straffet« de genstridige til fremmedherredømmets sprogproblemer i skolen.

Begrebet landsbyskole eksisterer ikke mere. Med skoleloven af 1958 blev denne skoleforms endeligt beseglet. Der gik en årrække med afviklingen og etablering af central- eller storskolen, men nu er denne proces så godt som afsluttet, og de små skoler er næsten alle gået over i historien.

Det kan næppe med bestemthed konstateres, hvornår Klovtoft skole i Hellevad sogn er blevet oprettet. En indberetning fra pastor L. A. Hoyer år 1738 gør det muligt – vel for første gang – at få et samlet overblik over skoleforholdene i Hellevad-Egvad sogne. Han oplyser, at der ved Hellevad kirke i degnens hus var en hovedskole i god stand. Den bestod af en 2½ fags stue med plads til henved 80 børn og var derfor stor nok til børn fra begge sogne. Der fandtes ikke andre skolebygninger, men der undervistes i Klovtoft, Hostrup, Hønkys og Horsbyg om vinteren, da de små børn ikke kunne komme til

degneskolen. Beboerne lejede en karl, der kunne læse, skrive og regne. Man akkorde-rede med ham om lønnen, og han gik på omgang hos forældrene med en dag ad gangen for hvert barn, de sendte i skole. Skolen holdtes i det hjem, hvor læreren den dag havde ophold. Når omgangen var til ende, begyndte man forfra. Præsten nævner ikke, hvor de store børn gik i skole, men siger, at forældrene på grund af fattigdom holdt dem hjemme om sommeren, for at de kunne hjælpe til med arbejdet på gårdene.

I en ny indberetning 1753 siger pastor Hoyer, at man altid har haft en skole i Klovtoft, men intet skolehus. I Svejlund og Hinderup havde man lejet en omgangslærer. Der burde bygges en skole i Klovtoft, men Svejlund og Hinderup var for små – der måtte det blive ved det gamle. Om lærerne siges, at deres dygtighed kun var temmelig. Regning og skrivning var det meste, som forlangtes af dem, og hvori nogle vel var gode, men også nogle, især i de små byer, kun så nogenlunde.

Skolen i Klovtoft var en bi- eller bonde-skole. Den var oprettet og blev drevet af landsbyens bønder. Disse bestemte også, hvornår der skulle bygges skolehus, og det er tilsyneladende sket i 1770'erne, for der opstod på den tid en strid om, hvem der skulle betale til læreren – alle byens mænd eller kun de, der havde børn. Man enedes om, at alle skulle deltage i udgifterne til skolehusets vedligeholdelse, og alle skulle tage skoleholderen på kost, for »enhver kan have lige gavn deraf i fremtiden, at om der nu findes børn hos én mand og ingen hos en anden, så er det dog omskifteligt og går på den anden i fremtiden«. Derimod skulle

kun de, der havde børn i skolen, betale lærerens løn »hver efter sin anpart«. Denne akkord gjorde de med hverandre »på den måde, at skolen derved bedre underholdes, og børnenes lærdom bedre derved at fremmes, næst Guds nådige bistand«.

Nye vilkår for læreren

1761 udstedtes et kongeligt reskript med generelle forskrifter for skolevæsenet i her-tugdømmet Slesvig, hvorved staten søgte at skabe ensartede forhold. Undervisningen måtte kun betros til bestandige skoleholdere, der havde bestået en prøve hos provsten. Hvis det nødvendige skolebyggeri ikke straks kunne realiseres, skulle der gives læreren et i det mindste nødtørftigt underhold. Kost og natteleje på omgang skulle afskaffes, og distriktets egenmægtige antagelse og afskedigelse af skoleholdere skulle fuldstændig indstilles. De ugentlige skolepenge (en skilling pr. uge for hvert barn) skulle erstattes af en løn, som forældrene betalte i forhold til børnenes antal, og uanset, om disse kom i skole. Visitatorerne skulle fastsætte børnenes fritagelse til hjælp for forældrene om sommeren. Det sidste år før konfirmationen skulle børnene gå i sognets hovedskole.

Men det var meget vanskeligt at få bondebefolkningen til at efterkomme bestemmelserne. Bønderne havde selv oprettet skolen, de betalte omkostningerne, derfor ville de også selv bestemme. At de altid havde været så godt som frie bønder her, hvor ingen godser fandtes, gjorde dem selvbevidste, og myndighedernes forordninger følte de som indgreb i hævdvundne rettigheder. Det tog derfor lang tid at skabe det ensartede skolevæsen, ja, man kan vel ligefrem tale om myndighedernes afmagt.

Det fremgår også af en indberetning fra pastor Peter Paulsen (præst i Hellevad 1790–1806). Han gør opmærksom på, at han sam-

men med mange andre præster befinder sig i en vanskelig situation, efter at general-superintendent Adlers agende – en ny og særdeles rationalistisk kirkeordning – var blevet indført i landsdelens kirker (1797), men kort efter påny trukket tilbage, fordi menighederne de fleste steder voldsomt modsatte sig nyordningen. Det gejstlige nederlag havde, siger P. Paulsen, skadet religionslærerne betydeligt og gjort dem frygt-somme, så de var betænkelige ved at fremsætte forslag til skolernes forbedring. Endnu for nogle år siden ville man måske have kunnet udrette noget med indtrængende henstillinger og overtalelse. Men nu har bonden set, hvad han formår overfor præsten, og man kan foreløbig ikke gøre sig håb om at kunne udrette noget.

Imidlertid vil han ved tilsidesættelse af al frygt fremstille biskolernes tilstand og derpå overlade til de høje myndigheder, om man ikke burde udskyde de ønskelige forbedringer til et mere gunstigt tidspunkt.

Derpå siger han om Klovtoft skole, at den i en årrække havde haft en elendig lærer, som man gav kosten på omgang og et sted at sove. Efter adskillige forsøg lykkedes det præsten at åbne de forstandiges øjne. Den gamle skolemester blev afskediget, og en ung og duelig blev antaget. Endnu inden han kunne tiltræde, blev han udtaget til soldat, så han kun kunne blive til majs ende. Men da han var en dygtig lærer, lukkede man øjnene, og han blev. Han fik kosten på omgang og et fast sted at bo. Hans løn var 14–15 rdl. årlig.

Skolehuset

Skolehuset lå midt i byen, og det holdtes i ret god stand, selv om visse forbedringer var ønskelige. Til denne store landsby, der havde 18 gårde, kunne lægges den lille by Svejlund, som havde fire gårde; men hvordan det skulle kunne lade sig gøre, var svært

at se. Jord til læreren kunne ikke udlægges, og levering af korn, smør og mælk, en fribolig og en årlig løn, var det også kun 30 rdl., ville hele byen modsætte sig, og Svejlund ville overhovedet ikke høre tale om en sammenlægning. Al skyld fik præsten. Så tilbøjelig til protest som de var, ville beboerne vove alt for at hindre en reform. I stedet for med godhed og fornuftige grunde at få dem til at antage og lønne en skolemester ordentligt, var streghed den eneste mulige vej.

Han slutter: Selv om jeg ved et velment forsøg ikke ville tage hensyn til formindskelse i indkomst af accidenter, ville jeg uden tvivl få en grov og sårende behandling. Så vidt er det kommet, fordi bonden har mærket, at man tager hensyn til hans modstand.

Det nye regulativ behagede ikke bønderne

At pastor Paulsens pessimisme ikke var ubegrundet, viser reaktionen på skoleregulativet for Aabenraa-Løgumkloster amt af 9.6.1801. Det stillede bestemt formulerede krav om skolernes status og indretning og om lærernes ansættelse, boligforhold og aflønning. Regulativets gennemførelse ville betyde en væsentlig indskrænkning i distrikternes selvforvaltning og samtidig betydelige udgifter. Fra en række landsbyer blev der protesteret. Klovtoft indsendte i april 1802 et bønsskrift til kongen, hvori der allerunderdanigst blev bedt om, at byen måtte bevare retten til selv at vælge lærer og akkordere med ham om salær. »Erfaringen lærte os, at vore børn på denne måde blev forsynet med de påkrævede kundskaber, og vi befandt os derfor meget vel ved denne ordning, som vel er så gammel som byen selv.« En løn på 45 rdl. foruden naturalier så de sig ikke i stand til at udrede. Den stod i et urimeligt forhold til byens fattigdom her på den magre jord.

Vollerup, Hostrup, Hønkys, Brunde og

Klovtoft nægtede at antage de af provsten udnævnte lærere. Jes Nielsen fra Jægerup, der var kaldet til Klovtoft fra påske 1802, og som fremstillede sig flere gange, blev pure afvist. Han klagede to gange til amtmand v. Schmettau og meddelte anden gang, at skoleinteressenterne havde antaget en anden skolemester. Alle de opsætsige byer blev idømt en bøde på 30 rdl. og fik pålæg om straks at antage de kaldede lærere og inden 14 dage yde dem, hvad der tilkom dem i henhold til regulativet, men ingen af dem faldt til føje.

Kort efter nytår indberettede amtmanden, at såvel han som provsten »har formanet, bedt, befalet, truet og straffet med bøde, men de genstridige agter dette for intet, men vedbliver med deres ulydighed, ja, er frække nok til ironisk at takke visitatorerne for de gentagne påmindelser, så regulativet ikke skulle gå i glemme«.

Militæret vandt

Så greb myndighederne efter tilskyndelse fra generalsuperintendent Adler til det drastiske middel at anvende militæret. Der blev rekvireret en officer, en underofficer og 12 ryttere fra Haderslev, og 12. febr. 1803 drog kommandoet til Vollerup med ordre til at opholde sig der, indtil den beskikkede lærer var blevet anerkendt og havde fået sit tilgodehavende udbetalt. Endvidere skulle bøden på 30 rdl. være betalt. Byen Vollerup skulle forpleje og lønne kommandoet. En månedstid senere kunne amtmanden indberette, at eksekutionen havde ført til det ønskede resultat. »Straks var også lydigheden til stede, og alle eksekutionsdekretets krav blev nøjagtig opfyldt. Alle de andre distrikter overgav sig straks, og militæret kunne marchere tilbage.«

Svejlund blev ved oprettelsen af skoledistrikter lagt sammen med Klovtoft, men det var imod beboernes ønske. De ville sammen

med Kærgaard og Fredsmark oprette en biskole og ansøgte om tilladelse hos kirkevisitatorerne. Bebyggelser med lang eller vanskelig vej til distriktsskolen kunne få lov til at have deres egen skole. Men Svejlund fik afslag, for vejen var ikke uoverkommelig, og distriktsskolen ville blive forringet uden disse børn.

Ny skolebygning

1804 opførtes den nye skolebygning nordvest for Klovtoft ved vejen til Svejlund. Også her søgte beboerne forgæves at spare penge, idet de søgte om formindskelse af skolen og om udsættelse af byggeriet, men der blev givet et tilskud fra skolefonden på 30 rdl.

Skolen bestod af en énlænget murstensbygning med stråtag. Skolestuen på ca. 35 m² var anbragt i den vestre ende. Midt i huset fandtes boligen med kun to regulære rum: en stue med alkover og et køkken. I østenden var der stald og lo. Hele huset var 20 m langt og 8 m bredt. 1825 foretoges en større ombygning og udvidelse, hvor boligen blev forstørret med en stue og et sove-kammer, og huset blev forlænget med 2¹/₂ m.

I en årrække var der ro om skolen, men 1818–19 opstod igen uoverensstemmelser. Den daværende lærer Oluf Petersen ønskede sine indtægter forbedret ved tillægsjord til skolelodden, så han var i stand til at holde en ko mere. I en ansøgning anførte han som begrundelse, at han havde fire børn og var forsørger for syv personer. Han kunne ikke passe sit arbejde med frejdighed og så godt, som han gerne ville på grund af trykkende næringsssorger. Han ville gerne udvide sine mangelfulde kundskaber ved selvstudium, men havde ikke råd til at købe de nødvendige bøger, og han måtte desuden bruge sin fritid til arbejde som forsørger. Endelig anførte han, at de fleste af hans embedsbrødre

havde fået udvidet jordtilliggendet.

Visitatorerne gav skoledistriktet ordre til i første omgang til læreren at levere foder til to køer og dernæst at få udvidet skolejordsarealet. De kunne gøre det, fordi skoleloven for hertugdømmerne af 24. aug. 1814 foreskrev økonomiske forbedringer for lærerne på landet. De skulle herefter aflønnes med 48–96 rdl. årligt, frit brændsel, 3–4 tdr. rug og land til at holde to køer på.

Reformerne realiseres omsider

Da skoleloven imidlertid fremkom på en tid, da landet var stærkt belastet af krigsbyrderne og lave priser på landbrugsprodukter, havde myndighederne været tilbageholdende med gennemførelsen. Men nu havde forholdene bedret sig, og så skulle tiden være kommet til at realisere reformerne.

Skoleinteressenterne i Klovtoft bøjede sig for fordringen og købte et stykke land for 45 rdl., men det blev ikke godkendt, da det lå ved ydergrænsen af bymarken, ¹/₄ mil fra skolen. Der henvistes til, at Klovtoft-Svejlund skoledistrikt var af anselig størrelse. Det var registreret til en takst på 493 rdl. og omfattede 21 gårdmænd, en kådner og to lejere og kunne således ikke betegnes som lille. Udgifterne ville kun beløbe sig til 2–3 rdl. pr. gård. Sagen endte med, at der købtes 5 tdr. 5/16 skp. land af Hans Fries for 55 rdl. Jorden lå umiddelbart ved siden af skolen.

Lærerens kontante løn blev fastsat til 72 rdl. 1825 ansøgte skoleforstanderne om en nedsættelse. Begrundelsen var, at nabobyerne Bedsted og Hønkyss kun betalte 48 rdl., og der bevilligedes en nedsættelse til dette beløb, blandt andet fordi to kådnere fra Svejlund mark fik lov til at flytte deres børn til Hinderup biskole og til skolen i Hellevad, da de derved fik en betydelig kortere skolevej.

Ved et lærerskifte 1832 kom Claus Niel-

sen Dinsen til Klovtoft. Han var lærersøn fra Ravsted og var dimitteret fra Tønder seminarium. I et brev til provsten, skrevet 1839, gør han rede for sine tjenstlige og økonomiske forhold. Han var ganske godt tilfreds med boligen og vedligeholdelsen af den. Haven var stor, men middelmådig og fattig på træer. Skolejorden var mager, men nogenlunde tilstrækkelig til udsæd og græsning af køerne. Distriktet ydede spand- og håndtjeneste, og der leveredes også det nogenlunde tilstrækkelige brændsel. Skolen havde 50 børn. Han var tilfreds med sin stilling og anerkendte, at beboerne var venlige og imødekommende. Men han var utilfreds med, at den kontante løn incl. 4 tdr. rug a 8 mark kun var 152 mark. Herfra gik oven i købet faste udgifter til kopskat, enkekasse og fattigpenge med 16 mark og 8 skill.

En stædig lærer: »Der Pferd«

Dinsens efterfølger var Asmus Asmussen. Han tiltrådte 1853 og forblev ved skolen, efter at den med Slesvigs afståelse 1866 var kommet under preussisk forvaltning. Der er næppe sket større forandringer i den første tid. Myndighederne krævede ikke det tyske sprog indført generelt, men der skulle tilbydes 3–6 timers tyskundervisning ugentlig. Og Asmussen har nok ikke været særlig stiv i det tyske. Om dette og hans stædighed fortælles følgende lille træk. En Schulrat fra regeringen var kommet på inspektion, og Asmussen skulle samtale med børnene på tysk. Ved omtalen af en hest sagde han der Pferd. Gæsten hviskede: das Pferd, men Asmussen fortsatte højt til klassen: Es heisst der Pferd! Alle! – og alle gentog i kor: der Pferd. Det lokale tilsyn med skolen førtes af et skoleforstanderskab bestående af lokalskoleinspektøren som »født« medlem – det var sognepræsten – og to såkaldte forstandere, der valgtes blandt byens gårdmænd. De udnævnte af provsten – se-

nere landråden – efter indstilling fra skoleinspektøren.

Sognepræst i Hellevad-Egvad var fra 1864 til 1895 L. A. Andresen. Skolevæsenet havde i ham en energisk og myndig leder, der satte sig grundigt ind i de forskellige »sager«, som i tidens løb dukkede op, og havde han taget et standpunkt, så forfægtede han det såvel overfor myndighederne helt op til regeringen som overfor de små skoledistrikter.

Legatpengene blev et problem

På den tid, da der officielt kun fandtes sogneskoler, fik degnen i Hellevad en portion af et legat, oprettet af den kendte Tønder-borger Struck, for undervisning af 24 fattige børn. Portionen var på 30 mark kurant, og selv om forudsætningen for fordelingen ændrede sig i årenes løb, fortsatte den og beløb sig til 12 thaler i 1872. Forstanderne i Klovtoft rejste en sag om disse penge, idet de mente, at deres lærer burde have del i dem. Han var blevet frataget 6 thaler, som han i en årrække havde oppebåret.

I en udtalelse til sagen siger pastor Andresen, at de 12 thaler er knyttet til lærerembedet i Hellevad, og de er ikke længere et tillæg til degnens løn, men en del af denne. Fattighuset ligger i Hellevad skoledistrikt, og børnene derfra går i Hellevad skole. Og man behøver ikke at pålægge mindrebedemidlede i Klovtoft større bidrag end i Hellevad, da man kan forhøje de formuendes kvota. De omtalte 6 thaler til læreren var ikke en del af Strucks legat, men kom fra skolefondsrenterne. De er efter kort tid bortfaldet, da den ansvarlige administrator har skønnet, at pengene bedre har kunnet tjene et mere påkrævet formål end til lettelse for et skoledistrikt.

I en replik påstår forstanderne, at Hellevad er lige så formuende som Klovtoft. Det vil pastor Andresen gerne indrømme, men

til gengæld er Hellevad langt stærkere belastet, thi medens Klovtoft betaler 75 daler til læreren foruden 5 tdr. rug, så må Hellevad erlægge 244¹/₂ daler og 12 tdr. rug. – Jeg benytter lejligheden, siger han, til at gøre opmærksom på, at i lignende tilfælde tidligere og nu benytter befolkningen her lejligheden til at forringe såvel præstens som lærerens indkomster. Dette er lykkedes ved tidligere vakancer til uoprettelig skade for embedernes betjening. Intet ville fryde folk mere end en ødelæggelse af de emolumenter, som er tillagt degnen, til ulempe for ham, men til fordel for befolkningen. Denne griskhed, hvorunder enhver gavnlig indretning lider, træder stadig tydeligere frem. Bliver befolkningen først klar over, at den seneste tid har givet dem en selvbestemmelsesret og en magtfuldkommenhed som aldrig før, så vil den hurtigt gøre sig klart, hvilke mål den skal stille imod. Og det sker i en tid, i hvilken tidligere generationers fattigdom er overvundet, og hvor bønderne er så gunstigt stillede som aldrig før. – Kirkevisitatorerne gav præsten ret, og andragendet blev afslået.

I 1870'erne indførtes gymnastik (Turnen) som skolefag, og kommunen fik besked på at opstille redskaber på skolepladsen: ræk, barre og et stativ med stige, klatrestænger og -reb. På grund af lærer Asmussens alder ansøgte om dispensation indtil hans afgang. Der kom afslag med følgende begrundelse: Redskaberne skal på ingen måde ægge den gamle herres lemmer til klatre- og springøvelser eller lignende.

Vandrender for drenge

Året efter var der en sag om toiletforholdene. En forordning påbød »vandrender for drenge«. Skolen foreslog i en skrivelse til landrådskontoret at ordne sagen på følgende måde: Ved skolen, lige ved udgangen, ligger en stor jordvold, som næsten er så høj som

de største drenge. Denne vold omslutter haven og danner en vinkel. Langs med denne vold løber en lille rende, som tjener til afløb for regnvand fra skolehuset og fra vejen, som fører forbi skolen. Renden bliver på den måde skyllet ren. Vi er overbeviste om, at denne vold og rende på hensigtsmæssig vis opfylder kravene i forordningen.

Der foreligger intet om, hvorvidt man opnåede godkendelse af denne »vandrende«.

Pensionistundervisning

I foråret 1878 ansøgte lærer Asmussen om afsked med pension fra 1. okt. samme år. Som grund anførte han fysisk og psykisk svækkelse og deraf følgende træthed.

Der var på den tid ingen faste pensionsregler, men skoledistriktet måtte med myndighedernes godkendelse træffe beslutning om pensionen, som på et interessentmøde blev fastsat til 600 Mark. Efter ansøgning bevilligede regeringen et tilskud på 60 Mark årligt og nedsatte samtidig pensionen til 500 Mark. Kredsskoleinspektøren anbefalede indtrængende Asmussens afskedigelse. En udvidet tyskundervisning i de nordslesvigske skoler skulle ifølge instruks af 1878 gennemføres, og Asmussens ringe evner og lyst til at give denne undervisning var kendt af myndighederne.

Asmussens efterfølger, Mathias Mathiesen, flyttede efter fem års forløb fra Klovtoft, og da skolen efter hans afrejse stod uden lærer, påtog Asmussen sig efter kraftig opfordring fra skoledistriktet at vikariere under vakancen, men hans tilbagevenden til skolen blev hverken til gavn eller glæde for nogen af parterne, idet han blev indblandet i en strid om fremmede børn i skolen.

Lydik Jacobsen, ejeren af Hellevad vandmølle, som hørte under Hellevad skoledistrikt, var raget uklar med degn Møller og havde af pastor Andresen med lærer Mathiesens billigelse fået tilladelse til at sende

sine børn i Klovtoft skole. Efter kort tids forløb mistede Asmussen Jacobsens gunst, og denne sendte en klage til myndighederne over mishandling af børnene. I en redegørelse til kredsskoleinspektøren betegner pastor Andresen de to parter som agtværdige mænd, men de står begge hårdt og ubøje­ligt på deres ret. Asmussen mente, at disciplin ikke er mulig uden streng ledelse, og at skolen trængte til en ny disciplinering. Jacobsens børn var næppe af de helt artige, og de gerådede hurtigt i den gamle lærers unåde, så de blev udsat for daglige tugt­elser og hårde ord. Præsten foreslog, at Jacobsen sendte sine børn til Hellevad under vakancen eller lod dem undervise af en huslærer, men kredsledelsen i Aabenraa bestemte, at Asmussen straks skulle opgive sin undervisning.

Dermed var sagen imidlertid ikke afsluttet. Samtlige skoleinteressenter skrev under på et bønsskrift om Asmussens forbliven, og pastor Andresen formåede at få Jacobsen til at sende sine børn til undervisning i præstegården, og for ikke at give næring til kommunens demonstrationslyst og sætte ondt blod anbefalede han at lade Asmussen genoptage undervisningen, især da vakancen kun ville vare nogle få uger. Men forslaget blev afslået, og undervisningen blev varetaget af degn Møller, Hellevad, og lærer Petersen, Hønky, indtil lærer Thimsen tiltrådte som lærer.

Strid af principiel betydning

Men striden om fremmede børn i skolen gik videre og fik principiel betydning, idet den nåede helt frem til regeringen i Slesvig. Skoleforstanderne i Klovtoft hævdede, at de havde ret til at afvise børn fra andre distrikter, hvilket pastor Andresen bestred. I en erklæring af 9. juli 1883 siger han, at forstanderne føler sig krænket på emeritus Asmussens vegne og derfor beskylder lokal-

skoleinspektøren for emsighed. De burde hellere besvære sig over de fra andre distrikter kommende »kost- og vogterbørn«, som ikke uden virkelig fortræd går i skolen. Undervisningen lider ikke under, at der er 50 børn i skolen i stedet for 48, og distriktet mister ikke én øre derved. Når forstanderne alligevel vil lade sagen afgøre af skoleinter­esserne eller en ækvivalent, der på kræmmervis kan forenes med skoledistriktet, så er de ikke »die Jünglinge, welche die Bescheidenheit ziern«.

9. august afgav regeringen en resolution. Den fastslog, at forstandernes klage ikke var ubegrundet. Efter skolelovens § 53 dækker et skoledistrikt et ganske bestemt område. For dette er skolen oprettet, og den skal opretholdes af distriktets interessenter. Børn udefra kan således ikke optages uden forstandernes medvirken. Når derfor børn fra Hellevad optages i Klovtoft skole med den begrundelse, at det er mere bekvemt for dem, og alene med lokalskoleinspektørens accept, så kan dette ikke billiges. Hvis hjemmet ligger så langt fra skolen i Hellevad, at børnene ikke regelmæssigt kan komme der, så bør en flytning af distriktsgrensene overvejes. Foreligger ingen tilstrækkelig anledning, og ønsker forældre af andre grunde at lade deres børn gå i en anden skole, så må det ske efter aftale med skoleforstanderskabet. Skulle en sådan forståelse ikke kunne opnås, må tilsynsmyndighederne afgøre, hvad der er det mest hensigtsmæssige.

Pastor Andresen gav et særdeles skarpt svar på denne afgørelse. Han hævder, at regeringens afgørelse er i modstrid med, hvad der altid har været skik og brug, nemlig at enkelte børn uden påtale har kunnet optages i en skole. § 53 skal kun forebygge vilkårligheder.

Han foreslår:

1. at et barn skal kunne optages efter ønske fra forældrene, når lokalskoleinspektøren, eller i givet fald hans foresatte, giver

tilladelse.

2. at tilladelsen ikke må gives, eller skal, hvis den er givet, annulleres, såfremt optagelsen fører til påviselige besværligheder, eller sådanne kan forventes.
3. at faderen eller værgeren skal betale et bidrag, som tilfalder den pågældende lærer.

Der kendes intet svar fra regeringen på denne protest, men derimod en forordning til forstanderne, at lokalskoleinspektøren vil få meddelelse om, at børn fra fremmede distrikter kun kan optages efter forudgående forhandling med forstanderne. Med hensyn til det aktuelle tilfælde skal der ikke foretages videre.

En national gave til skolen

Tilsyneladende har de nationale modsætninger ikke gjort sig påfaldende gældende på skolens område i de to første årtier efter 1864. Lærerne var danskuddannede og vel også mere eller mindre dansksindede. Ved valg af skoleforstander var sindelaget næppe afgørende. Men at myndighederne ønskede fortyskningen fremmet, træder nu tydeligt frem med instruks om undervisningssprog af 1878, som gjorde skolen tvesproget, og af 1888, som indførte tysk som enerådende i undervisningen, bortset fra faget religion, som skulle gives med fire timer på dansk, hvis forældrene ønskede det. Nu skulle den hårde linie fremtvinge en hurtig fortyskning, og skolen skulle være hovedmidlet.

At planen ikke lykkedes, er en kendt sag. Men de lokale tysksindede trådte nu mere bevidste frem. Ved valg af skoleforstander prioriteredes fra nu af det tyske sindelag stærkt, og især var amtsforstanderen ved nyvalg opmærksom på, at tysk-national indstilling blev tilgodeset.

I februar 1889 sendte kommuneforstander Jes Jessen i Klovtoft sammen med fire andre mænd fra skoledistriktet en skrivelse

til den kgl. regering i Slesvig med meddelelse om, at de for at give udtryk for deres taknemlighed over de bestående forhold havde til hensigt at forære et flag samt en flagstang til skolen. De bad om regeringens sanktion og meddelte, at de håbede at kunne tage flaget i brug på højsalig kejser Wilhelm den Førstes dødsdag.

Også den sidste rest af dansk i skolen ønskede man fra lokal tysk side at få fjernet. I marts 1889 indsendtes til regeringen en ansøgning med bøn om, at al undervisning i den herværende skole måtte blive meddelt på det tyske sprog, så den opvoksende ungdom lærte det så fuldkomment som muligt. Ansøgningen var underskrevet af 23 stemmeberettigede borgere i Klovtoft skolekommune.

Ønsket blev dog ikke opfyldt. De danske religionstimer opretholdtes helt til 1920. Derimod blev der indført flere timer, så dansk og tysk religionsundervisning kunne gives hver for sig.

Højstemt patriotisme

Da pastor Andresen i 1895 fratrådte som sognepræst i Hellevad-Egvad, blev hans efterfølger pastor Nicolai Jensen Paulsen. Året efter udnævntes han til lokalskoleinspektør i de to sogne, men allerede i 1897 blev dette hverv frataget ham. Selv om Klovtoft skole ikke direkte var indblandet i den sag, som førte til afskedigelsen, skal denne dog anføres som et eksempel på den højstemte patriotisme, som prægede tiden.

Søndag den 21. marts 1897 afholdtes i Tyskland store festligheder i anledning af kejser Wilhelm den Førstes 100årsdag. Også her i sognet samledes de tysksindede, først til mindegudstjeneste og siden til fest på kroen. Pastor Paulsen ignorerede efter tyskernes mening i høj grad dagens betydning. Han undlod at deltage i den patriotiske fest, og i sin prædiken holdt han sig til dagens

tekst og berørte kun lidt den nationale mindedag.

Angreb og forsvar

Apenrader Anzeiger skrev 25. marts, at Paulsen indledte med at sige, at han efter højere ordre skulle holde en festprædiken, men at han ikke ville mindes alt det blod, som var udgydt af de tyske våben. Det ville ødelægge al feststemning for ham, og det skulle derfor ikke undre, at han ikke kom nærmere ind på dagens betydning.

Videre siger bladet:

Pastor Paulsen er dog sikkert en patriotisk mand, og når onde tunger siger, at han for nylig hos Hansen i Hinderup i retfærdig harme skal have klaget over, at Pastor Paulsen, Bovlund, har foretaget en vielse dér, da han (Paulsen, Hellevad) dog har gjort meget for danskheden, så lyder det utroligt. Hvordan skulle en patriotisk mand komme til at smigre danskerne?

30. marts svarede den angrebne præst i samme blad:

1. Det er ikke sandt, at jeg i min prædiken har udtrykt mig således, at jeg ikke ville mindes alt det blod, som de preussiske våben har fået til at flyde. Jeg har sagt, at jeg her ved gudstjenesten ikke vil tale om kejser Wilhelms krigeriske gerninger.
2. Det er ikke sandt, at jeg ikke har taget hensyn til dagens betydning. Men jeg indrømmer gerne, at jeg i største delen af min prædiken har talt over dagens evangelium.
3. Det er ikke sandt, at jeg i Hinderup har sagt, at jeg har gjort meget for danskheden. Jeg har i samtalens løb sagt, at jeg af kirkelige interesser er gået ind for bevarelsen af det danske sprog.

Hvem der har noget at udsætte på min

tjeneste, bedes henvende sig til mine foresatte.

Fra anden side meddeltes til bladet: En deltager i gudstjenesten har nedskrevet, hvad præsten sagde:

Efter højere ordre skal jeg sige nogle ord om afdøde kejser Wilhelm. Det er imidlertid ikke efter mit ønske at holde patriotiske taler eller »bei einem Menschen Götzendienst zu verrichten«, og derfor vil jeg heller ikke mindes denne kejsers blodige krigeriske handlinger. Sikkert vil mange i det tyske rige, der ellers ikke kommer i Guds hus, komme i kirke i dag, men det ville være bedre, om de ikke kom. Hvordan kejser Wilhelms forhold til Guds rige var, ved vi intet om, men vi har dog nogle smukke kristelige ord fra ham.

En nidkær patriot

Dertil føjede anmelderen: Man ser, hvilken god patriotisk præst der sidder i Hellevad! Og man undrer sig også over, at han holder »Lille Blad« (aflægger af Flensborg Avis). Deutscher Verein havde indbudt Paulsen til festen, men han svarede i et brev, at han takker for indbydelsen, men af visse grunde mener han, at han bør fejre majestætenes fødselsdag hjemme.

Bladet tilføjer: Mente præsten, at det var bedre at forbigå som en skyggeside ved den store kejser, at han også har befriet vor »Nordmark« med våbenmagt fra dansk styres vilkårlighed?

I anledning af denne sag blev pastor Paulsen indkaldt til forhør hos landråden, og han fik frataget sin bestalling som lokalskoleinspektør, som derpå blev overdraget til pastor Thiesen i Bedsted.

Krigsårene 1914–18 var på så godt som alle

områder en vanskelig tid for skolerne. En stor del af lærerne blev indkaldt til krigstjeneste, og undervisningen kunne derfor kun gennemføres mangelfuldt og under store vanskeligheder. Klovtoft skole var så heldig, at lærer Petersen, der var kommet til skolen 1913, på grund af en armskade kunne blive hjemme. Alligevel led undervisningen ofte afbræk. Petersen måtte i perioder overtage en del ugentlige timer i naboskoler, og adskillig tid brugtes til indsamling af bær, løv, brændnælder, ben m. m. Da brændsel var stærkt rationeret, måtte skolen lukke i kuldeperioder, og de større børn måtte i forårs- og sommermånederne deltage i markarbejde. I de første krigsår fik skolen en fridag hver gang hærledelsen gav meddelelse om en betydningfuld sejr på en af krigsskuepladserne.

Vanskelige arbejdsbetingelser

Alle elever fra ni årgange var samlet i én klasse. De var delt i tre hold: Unter-, Mittel- og Oberstufe, og nogle af de store børn blev i vid udstrækning sat til at beskæftige de små. Men sommeren 1917 steg børnetallet til 87, og man måtte, »selv om en stald kan rumme et stort antal får«, foretage en deling i to klasser med halvdagsundervisning.

Der arbejdedes også, trods krigens tryk, med planer om en udvidelse af skolen og nybygning af lærerboliger. Efter myndighedernes henstilling blev der truffet forberedelser til en byggeplan, men videre nåede man ikke.

Om tiden 1918–20 siger skolekroniken, at den for skolens vedkommende hverken var fugl eller fisk, hverken tysk eller dansk, og alle længtes efter afstemningen, som skulle bringe afgørelsen. Dagen før afstemningen mødte en mand fra byen og tilbød at tage flagstangen ned og høvle den af; den stod endnu med de sort-hvide preussiske farver. Det gav lærer Petersen lov til, men ret

omgående kom kommuneforstander Jørgen Petersen til stede for at protestere. Han lod sig dog berolige så meget, at han gik med inden for til en kop kaffe, og dagen derpå vajede Dannebrog fra skolens flagstang.

Nye toner efter genforeningen

Efter at den danske stat officielt havde overtaget Nordslesvig, blev samtlige embedsmænd suspenderet. Ved en afstemning tilkendegav skoledistriktets beboere med 75 % stemmer for lærer Petersen, at de ønskede at beholde ham.

Særlovgivningen for det sønderjydske skolevæsen gav adgang til oprettelse af kommunale afdelinger med tysk undervisningsprog, men for at undgå splittelse enedes man i Klovtoft om at beholde enhedsskolen, selv om det tyske mindretal stillede krav om en meget fyldig tyskundervisning ved siden af den danske. På et skolekommissionsmøde sommeren 1921, hvor amtsskolekonsulenten var til stede, vedtoges et ugentlig timetal i tysk sprog på 10 for 5.–7. årg. og 8 timer for 3.–4. årg. Man var samtidig klar over, at en udbygning af skolen til to klasser med to lærere var en nødvendighed. I første omgang blev der nomineret et lærerindeembede, som blev opslået ledigt. Efter at der var foretaget indstilling, trak de indstillede deres ansøgning tilbage. Man følte sig derved svigtet af kvinderne og fik stillingen omnomineret til et lærerembede, og fra 15. okt. 1921 havde skolen to lærere. Året efter foretoges en udbygning med et klasseværelse og en bolig til andenlæreren.

Samtlige undervisningspligtige i distriktet havde så deres skolegang i Klovtoft skole indtil 1928, og til begge nationale lejres tilfredshed. Men mindretallets ledelse blev efterhånden klar over, at børn fra tysksindede hjem ikke kunne nøjes med en grundig undervisning i tysk sprog, der skulle desuden gives dem en bevidst tysk påvirkning af

lærere af tysk sindelag og kultur. Det gjordes muligt ved oprettelse af privatskoler, hvilket den liberale danske lovgivning gav adgang til. Forskellige steder i landsdelen dukkede disse skoler op, og i efteråret 1928 startede en tysk privatskole i Klovtoft, hvor der i kommuneskolen var ca. 20 børn fra tysksindede hjem. Til at begynde med forlod kun 3 elever den danske skole, men en kraftig agitation satte ind, og lidt efter lidt udmeldte så én familie, så en anden børnene – med beklagelse. Det kan tilføjes, at efter den tyske kapitulation i maj 1945 blev de tyske privatskoler lukket. Børnene derfra vendte tilbage til kommuneskolen, og de faldt ind i dens rytme uden nogen som helst vanskeligheder.

Flere reformer og så skolenedlæggelse

1952 blev skolen udbygget med gymnastiksal og sløjdløkkale m. v., og den skulle dermed fuldtud svare til kravene i skoleloven af 1937. Men allerede 1958 vedtog Folketinget en ny lov. Den lagde vægt på en yderligere udbygning til større enheder, og det betød for grundskolens vedkommende årgangsdelte skoler med mindst 7 klasser. Hermed var pludselig de nylig udbyggede landsbyskoler forældede, og en nedlæggelse af dem begyndte. Også Klovtoft skole kom i søgelyset, især i 1960, da lærer Petersen fratrådte på grund af alder, og der derfor skulle foretages nyansættelse. Sognerådet afæskede skolenævnet en udtalelse om dets stilling til den nye situation. Svaret var en klar tilkendegivelse for skolens bevarelse, og samme standpunkt indtog forældrekredsen på et indkaldt møde.

Lærer P. Høier blev udnævnt til første-lærer, og den ledige stilling blev opslået ledig, men der kom ingen ansøgninger. En alvorlig lærermangel gjorde det næsten umuligt at skaffe de nødvendige lærerkræfter, men for at afbøde den værste mangel ud-

sendte seminarierne deres 3. klasser som vikarer i et tidsrum på indtil et halvt år. På den måde havde Klovtoft skole 15 vikarer i den ledige stilling i løbet af 6 år. De allerfleste af disse unge mennesker arbejdede med lyst og interesse og gjorde et godt stykke arbejde, men den evindelige skiften gav ikke ro og stabilitet over skolearbejdet, og ordningen kunne derfor ikke være tilfredsstillende i længden.

Fornyede opslag gav intet resultat. Der-til kom, at børnetallet var stigende, så en tredje lærerkraft var påkrævet. Der kunne imidlertid ikke være tale om at få myndighedernes accept til en udvidelse, ikke mindst fordi der var god plads i den større skole i Hellevad, og som en nødløsning blev fra skoleårets begyndelse 1965 to årgange (5. og 6.) overflyttet til Hellevad. Året efter nåede Høier pensionsalderen, og man måtte påny tage stilling til skoles fremtid. Selv om myndighedernes standpunkt var klart, drøftede man 3 muligheder: 1. at fortsætte med to klasser og to lærere, 2. at føre skolen videre med de tre yngste årgange og en småbørns-lærerinde, 3. at gå til en fuldstændig nedlæggelse.

Skoledistriktets beboere blev indkaldt til et møde den 8. febr. 1966; næsten alle forældre og mange andre deltog i mødet. Sognerådsformand Niels Sørensen gjorde rede for situationen. Han beklagede meget, at distriktets samlingssted skulle ophøre med at eksistere, men han så under de givne vilkår ingen fornuftig mulighed for at lade skolen fortsætte, hvorfor han henstillede, at man gik med til en nedlæggelse. De tilstedeværende accepterede mere eller mindre modstræbende, og da det samlede sogneråd gik ind for nedlæggelsen, var skolens skæbne beseglet. Fra 1. aug. 1966 eksisterede den ikke mere. Undervisningen sluttede den 28. juni 1966 med en sammenkomst i gymnastiksalen, hvor skolens elever, skolenævnet, den sidste vikar og skolens sidste lærer sagde farvel til Klovtoft skole.

PS til Jelling

AF
BJØRN SVENSSON

Min artikel i sidste nummer af Sønderjysk Månedsskrift om den store Jellingesten var forsynet med fire billeder, men ikke med kildehenvisning for dem. Man bør aldrig tøve med at gøre en forsømmelse god. Derfor iler jeg med at takke Vejle amts årbog, der havde stillet artiklens klicheer til rådighed, medens vor førende runolog, Erik Moltke, kan takkes for billedet side 307.

Dernæst vil jeg gerne beklage, at jeg ikke har fået indrullet Erik Moltke blandt dem, der har brudt med den hævdvundne datering af stenen til efter Hedebyens generobring 983. Det var så meget mere påkrævet at få ham nævnt, fordi jeg havde citeret hans og Lis Jacobsens standardværk »Danmarks runeindskrifter« (udg. 1942) for det traditionelle standpunkt, altså med en datering efter 983. Jelling var specielt Lis Jacobsens sag, og allerede i 1952 forlod Erik Moltke værket godkendelse af den hedebybestemte 983-datering og tilsluttede sig Vilhelm la Cours datering af stenen til 960'erne. Medens den store Jellingesten i runeværket 1942 opfattes »snarere som et monument til forherligelse af stenrejseren end som en mindesten over de afdøde«, finder Erik Moltke det i 1952 fornuftstridigt, at Harald først

som gammel mand skulle rejse den sten, som han skyldte sine forældre straks efter deres død, og i Kuml 1971 præciserer Erik Moltke, at hans nye opfattelse af dateringen grunder sig »først og fremmest på den antagelse, at en mindesten bør være rejst så omgående som muligt efter deres død, som skal mindes«. Moltkes artikel i Kuml 1971 viderefører her hans artikel i Grønsevagten 1952, side 257–262.

Jeg skylder også at oplyse, at Erik Moltkes artikel i Kuml er et dybtgående og dygtigt runologisk opgør med Sune Lindqvist, Hans Christiansson og P. V. Glob med afstanden tagen fra deres teori om, at stenens indskrift er fremstillet i to tempi. Men her kan runologen ikke få det sidste ord. Hvis man af andre grunde end runologiske må anse indskriften for at være indhugget i to runder, må runologen modbevise, at det kan være sket, og det modbevis kan Erik Moltke ikke præstere. Tværtimod levner hans imødegåelse nogle spørgsmålstejn, som efter min mening står som plus for en totinsfremstilling. Selv om Erik Moltkes gennemgang af runerne i de forskellige linier viser identitet, gør deres indramning det jo ikke, og udlægningen af den nederste ubrugte linie som en

»vage-linie«, en jordlinie, der skal lette stens placering, er nok en morsom teori, måske endda en rimelig mulighed, men noget runologisk bevis foreligger ikke, før Erik Moltke kan fremvise paralleltilfælde fra andre runesten.

Over for runologers tilbøjelighed til at gøre krav på det sidste ord må man indvende, at det forudsætter en ufejlbarlighed, der aldrig findes hos videnskabsmænd og da slet ikke indenfor runologien. Måske kan det være nyttigt at give et lynkursus i runologiske fejlmuligheder ved at udnytte den veloplagte selvironi og fornøjelige oprigtighed, hvormed en kapacitet som Erik Moltke bekender sit synderegister.

Vi har allerede set, hvorledes Moltke nu fordømmer den datering, eller for at benytte hans eget udtryk fra Kuml 1971 side 31, »den »skøre« datering af Jellingestenen til o. 985«, der fejlagtigt blev kanoniseret, fordi Jellingeforskerne var ledt på vildspor af Hedeby's generobring, der tænktes at gøre Haralds Danmark helt. Den nye datering begrundes med en forskydning i vurderingen af mindestenselementet.

Tidligere har Erik Moltke også troet på dogmet om den store Jellingestens udsmykning som værende af angelsaksisk oprindelse. I 1952 fralagde han sig troen, og i 1968 skrev han i Kulturhistorisk leksikon, bind XIII, spalte 61, at stenen tilhørte den ottonske kunst, at billedkunstneren måtte være hentet sydfra, fra den tyske kejser Ottos kulturkreds, og at stenen måtte antages at være skabt »af et samarbejde mellem missionslandets gejstlige (programmet) og kunstnere (motivet og teknikken) og en dansk rune kyndig. Det måtte ligge den danske konge fjernt at drage rivaliserende angelsaksiske missionsfolk og teknikere ind i dette foretagende«. Men hvad der nu lå fjernt, var få år før god latin på bjerget.

Også i forbindelse med Gorms Jellingesten har Erik Moltke bedt om sine synders forladelse. I sin ungdom sluttede han sig begej-

stret til professor Hans Brix, da denne flyttede ordene Danmarkar bot til en forbindelse med Gorm i stedet for med Thyre. Nu i 1971 skriver Erik Moltke velgørende ligefremt: »Ingen beklager mere end jeg, at det blev denne tolkning, der blev knæsat i Lis Jacobsens og min »Danmarks runeindskrifter«, forrykt som den er både i runologisk og sproglig henseende.«

Ja, Erik Moltke er vel nu egentlig gået for langt til den anden side, når han påstår, at Karl Martin Nielsen »med uimodsigelige argumenter« afviste nyfortolkningen »og fastslog, at Danmarkar but betød »Danmarks pryde«, og at det var Thyre, der var Danmarks pryde«. Faktisk tog Karl Martin Nielsen i Årbøger for nordisk oldkyndighed og historie, 1943, side 167, det forbehold, at efter hans mening måtte Brix' forslag stadig betragtes som en mulighed. Det kunne stadig være Gorm i stedet for Thyre. Og oversættelsen ved »pryd« er egnet til at vildlede almindelige mennesker; der er ikke tale om et zirat, men stenen berømmer Gorm eller Thyre som den, der har forøget Danmarks hæder og anseelse (Karl Martin Nielsen, side 161).

Når Erik Moltke med overlegen nyvurdering har rokket ved vor tillid til hans og Lis Jacobsens livsværk om de danske runeindskrifter, føler man egentlig trang til at bede om et tillægsbind med alle de karske revisionsbemærkninger. Jeg tror blot, det er for tidligt, i hvert fald for den store Jellingestens vedkommende. Den skulle vi gerne have til revision endnu engang. Og når jeg har hæftet mig så stærkt ved Erik Moltkes vilje og evne til at se med friske øjne på en sag, er det for at understrege min appel om at gøre det igen.

Erik Moltke mener jo nu, at Harald skyldte sine forældre stenen »straks efter deres død. Jo nærmere Jellingestenen kan presses ned mod Gorms død, des mere plausibelt bliver indskriftens ord: gjorde dette Kuml efter sin far og sin mor.« Når Erik Moltkes ud-

gangspunkt er den antagelse, at »en mindesten bør være rejst så omgående som muligt efter deres død, som skal mindes« og udført efter en generalplan, der har fastlagt alle enkeltheder, så må det dog undre, at Harald ikke har skyndt sig med at rejse denne sten, men tværtimod inden han har godkendt den nævnte generalplan for stenens udførelse først har vundet sig resten af Danmark, dernæst har erobret Norge, endvidere taget dåben og derefter udrettet så meget for den kristne kirke, at han kunne være bekendt at proklamere, at han havde kristnet danerne. Såvidt vi ved, har det taget en snes år, måske en menneskealder. Erik Moltke går selv ud fra, at stenen angiver den kronologiske rækkefølge (hvad jeg tvivler på), men han regner altså med, at kristningen er sidste led i Haralds berømmede kongegerninger, og når han mener, at gejstlige og kunstneriske eksperter fra kejser Ottos kulturkreds har været med til at lægge generalplanen, må man drage den konsekvens, at enten har Harald ikke haft den sønlige hast med at rejse et gravmæle over forældrene, som Erik Moltke forudsætter, eller også er den sidste del af stenens indskrift kommet til, efter at generalplanen har fået sin første godkendelse. Jeg tror det sidste, og jeg kan ikke se, hvilket runologisk argument, der skulle kunne vælte denne betragtning.

Men dertil kommer endnu et spørgsmål. Hvorledes vil Erik Moltke forklare det hedenske slangesymbol, der værner stenens tekstside, hvis stenen først er rejst efter Haralds dåb?

Endnu har Erik Moltke mig bekendt ikke taget afstand fra den opfattelse, der er knæsat i hans og Lis Jacobsens runeværk, at der findes hedenske værnensymboler på den store Jellingesten. En tilkendegivelse af Moltkes holdning hertil ville klarlægge en del. For det er utænkeligt, at en nydøbt Harald, der ved sin dåb havde lovet at bekæmpe alt hedenskab, skulle mindes denne skelsættende begivenhed i en hedensk udsmykning.

Min vurdering i sammenfatning:

1. Harald har hurtigt rejst sin mindesten over forældrene i sønlig kærlighed. Den er rejst før hans dåb, og den er ved rejsningen smykket med de to billedsider og en tekstside, der forkynder, at dette er et mindesmærke over de afdøde.

2. Efter dåben og et passende heldigt resultat med kristningen får Harald gjort en tilføjelse til teksten. Han understreger nu, at han har fået samlet hele Danmark, i tilgift vundet Norge, og at han har kristnet danerne. Det er nøgtern historieskrivning. Man skal lægge mærke til, at hans herredømme over Norge ikke har været så stærkt, at han har kunnet kristne det norske folk.

3. Dateringen kan hænges op på følgende årstal:

Stenen er rejst hurtigt efter Gorms død (der sædvanligvis sættes til ca. 940) og er i hvert fald rejst, inden Haralds dåb (der har fundet sted mellem 958 og 963) udelukkede anvendelsen af hedenske symboler.

Tilføjelsen om kongegerningerne må ifølge sagens natur dateres til efter kongens dåb, og den er senest blevet indhugget i år for 1000 år siden, idet kejser Otto erobrede Hedeby-området i 974, hvorefter Harald ikke kunne rose sig af at være i besiddelse af det hele Danmark.

Erobringen af Norge kan henføres til to muligheder, enten ca. 960 eller ca. 970, og Norge er atter gået tabt antagelig kort efter 974.

Herefter må stenen skønnes rejst i 940'erne, og teksttilføjelsen forneden må være kommet til i 960'erne, eller senest mellem 970 og 974.

4. Teksttilføjelsen har ændret stenens karakter. I sin oprindelige udformning taler stenen om hedensk og kristen sameksistens, en prædiken om religiøs tolerance. Efter tilføjelsen er stenen blevet en kristen krigserklæring overfor de hedenske afguder. Den er nu blevet et kristent vidnesbyrd, »Danmarks dåbsattest«.

Flensborgs fremtid

AF FR. RUDBECK

Rejseinspektør Fr. Rudbeck, Nyborg, gengiver hovedindholdet af regionalplan V for Flensborgområdet og drager den konklusion, at man i Danmark, særlig i Sønderjyllands amt, må være opmærksom på den interesse for danske forhold, etableringen af et Stor-Flensborg vil medføre.

Selv om Flensborg ved den sidste kommunalreform i Slesvig-Holsten valgte at fortsætte som såkaldt kredsfril by fremfor at gå ind i en fusion med det nye Flensborg-Slesvig amt, så er denne grænsebys størrelse og beliggenhed af så væsentlig betydning for landsdelen Sydslesvig, at Flensborg ikke bare kan nøjes med at passe sine egne anliggender.

Den slesvig-holstenske landsregering har da også i sin landsplanlægning koncentreret sig særlig om Flensborg-området, og resultatet er blevet et udførligt værk: Regionalplan V (Landesteil Schleswig), som indeholder så mange interessante perspektiver, at den heller ikke kan være ligegyldig for planlæggerne nord for grænsen på et tidspunkt, hvor også Sønderjyllands amt har taget hele problematikken omkring regionsplanlægningen for Sønderjylland op.

Den slesvig-holstenske analyses grundlag er, at hele området Sydslesvig har et indbyggertal på 423.500 (pr. 27. 5. 1970) og en størrelse på 4.149 km², som dækker 26,5 pct. af landets areal. Samtidig er det overvejende et landbrugsområde og derfor også det tyndest befolkede med kun 102 indbyggere pr. km², stedvis endda kun omkring 50 indb. pr. km². Det er et område, som næppe har de fornødne forudsætninger for at udvikle sig ved egen kraft. Således

er antallet af arbejdssøgende som følge af strukturforandringerne i landbruget ikke steget. Her peges på, at udbygningen af forbundsværnet har været en stærkt stabiliserende faktor for arbejdsmarkedet.

Økonomisk formår området heller ikke at holde trit med det øvrige land, selv om der i det sidste tiår kunne noteres en produktivitetsstigning såvel i Flensborg-Slesvig amt som i Nordfrisland, mens Flensborg by nærmest er stagneret i forhold til de to amtskredse. Bortset fra Flensborg hører hele området imidlertid til de i forhold til forbundsrepublikkens gennemsnit svagest udviklede, og det uanset at såvel Flensborg by som Flensborg-Slesvig amt hører til det såkaldte Zonenrandgebiet, og at vestkysten har haft betydelige fordele gennem Program Nord.

Samtidig understreges dog omend ligesom lidt i forbifarten, hvilket dog ikke gør disse sætninger mindre betydningsfulde for befolkningen nord for grænsen, at bortfaldet af EG-grænsen og de gennem udbygningen af nord-syd-autobanen skabte trafikale forbedringer begunstiger en fremtidig kraftigere økonomisk udvikling. Planlægningsområdet grænser, siges det, op til det danske Nord-slesvig, som på mange punkter har strukturelle ligheder. Indenfor rammerne af EG-grænsens bortfald vil planlægninger og de forholdsregler, som gennemføres i grænseområdet, eller som er af særlig betydning for den til enhver tid værende nabo, være at afstemme efter hinanden. De traditionelt bestående gode forhold vil derved styrkes, og den økonomiske forgrening vil udvides.

Derved får Regionalplan V også en vis interesse for os, da det næppe kan være os helt ligegyldigt, hvilke planer der arbejdes

efter lige op ad grænsen og specielt, dersom der i og omkring Flensborg søges etableret et såkaldt overcenter, hvis grænseoverskridende funktioner vel er benægtet fra officiel slesvig-holstensk side, men som det måske alligevel nok vil være klogt at være opmærksom på både i relation til den eventuelle tiltrækningskraft og til den næppe utænkelige indflydelse, udbygningen af Flensborg-området kan få for områderne nord for landegrænsen og Flensborg fjord.

Ifølge Regionalplan V er målet nemlig en fortsat udbygning af Flensborg by til et fuldt funktionsdygtigt overcenter, blandt andet gennem etablering af den tekniske højskole, udbygning af industrien på dertil egnede centrale steder og gennem ydelser af nødvendig investeringshjælp og en udbygning af indkøbs- og servicefunktionerne og desuden turistmulighederne. Hertil hører også skabelsen af nye arbejdspladser, og da man regner med en befolkningsstigning til 435-440.000 frem til 1985, må antallet af arbejdspladser udenfor landbruget derfor øges med 11 pct. eller omkring 18.500.

Som helhed sigter planen derfor ikke kun på Flensborg by eller Flensborg-området incl. Harreslev, Jaruplund og Lyksborg, men til Flensborgs opland, som må regnes at omfatte hele området indenfor en linie fra Kappel i øst over Bøglund-Tarp til Læk i vest. I dette område bor der ca. 203.000 mennesker, et tal, som med en stigningsrate på 3 pct. vil være nået til omkring 210.000 i 1985.

Flensborg skal her være det naturlige overcenter, og omkring dette center grupperes så i realiteten hele det øvrige Sydslesvig. Som mellemcentre regnes der med byområder som Slesvig og Husum med henholdsvis 80.000 og 100.000 indbyggere, mens byer som Nibøl, Tønning og Vesterland på samme måde som Kappel betegnes som undercentre med delfunktioner svarende til et middelcenter. Mindre byer som Læk, Bredsted og Vyk betegnes i denne sammenhæng som egentlige undercentre, omkring

hvilke så igen grupperes landsbyerne, hvor der skelnes mellem forskellige kategorier.

Planen skitserer derefter hvert enkelt område og giver det en formålsbestemt karakteristik. Således er både Flensborg fjord- og Sli-området sammen med hele vestkysten udset til at blive rekreative områder eller turistområder, mens der i øvrigt i planen gives anvisning på placeringen af skoler, børnehaver og sociale institutioner, hvilke områder der skal bevares som fortsatte landbrugsområder, hvor man bør tænke på placeringen af nye beboelseskvarterer subsidiært sommerhusbebyggelser, og hvor der skal være industriområder. Der gives anvisning på, hvilke kloakerings-, sanerings- og andre forbedringsarbejder, der skal tages hensyn til. Alt er gjort grundigt og koncist.

Man kan måske sige, at planer er ét, deres gennemførelse noget andet, specielt når der intet siges om, hvor pengene skal komme fra. Det, man i realiteten koncentrerer sig om, er nogle enkelte håndgribelige fakta: Program Nord, turistudviklingen, industrien omkring Flensborg, militæret og det kommende universitet i Flensborg. I dette skema skal alt det øvrige, landbrug, skovbrug, bolig- og servicefunktioner, undervisningsbehov etc. indplaceres med Flensborg som den sol, om hvilken hele det øvrige Slesvig skal bevæge sig. Om Flensborgs fremtid hersker der ingen tvivl. Ordret siges der således: De centrale organer i overcentret Flensborg vil i betragtning af Danmarks indtræden i det europæiske fællesskab fremtidig kunne stå til rådighed for området Syddjylland mellem Kolding og Esbjerg.

Et første skridt i retning af at fastslå Flensborgs overlegenhed i det snævrere opland er oprettelsen af et såkaldt »superparlament« for området fra Langballe over Husby, Sankelmark, Hanved og til Harreslev. Foruden denne interkommunale koncentration må man derfor også forudse et øget amtskommunalt samarbejde med den kredsfrige by Flensborg som midtpunkt. Et amt Sydslesvig

med Flensborg som hovedby aftegner sig derfor allerede i det fjerne, selv om der endnu nødtigt tales officielt om det.

Konklusionen og det for os nord for grænsen i denne forbindelse interessante er derfor, at der nu syd for grænsen tilstræbes en koncentration, hvor et Stor-Flensborg kan regne med hele Sydslesvig som sit naturlige opland, og at der vil ske en kraftig koordinering af hele den strukturelle udvikling. At der samtidig i Flensborg-området som følge af en forventet voksende økonomisk integrering også regnes med en voksende indflydelse på områderne nord for grænsen er tydeligt.

Det rejser eller må rejse visse problemer, man nord for grænsen må være opmærksom på. Nok arbejdes der også med planlægning i Sønderjyllands amt, men med andre kriterier som grundlag og specielt med en række

mere eller mindre af hinanden afhængige udviklingsområder.

Her bør man næppe være blind for, at et stærkt koncentreret og efterhånden på alle områder samarbejdende kraftcenter omkring Flensborg baseret på en voksende industri, gode trafikale muligheder og et universitetscenter foruden de nødvendige rekreative og servicebetonede funktioner særdeles nemt kan komme til at øve en vis tiltrækning, og det er i dag et spørgsmål, om landegrænsen i længden kan hindre en voksende tiltrækning på Nordslesvigs indbyggere. Flensborg sigter i dag tydeligt mod igen at blive hovedbyen i hele Slesvig, som den var det engang før i tiden. Landsregeringens nyeste regionalplan peger i samme retning, omend det ikke siges direkte. Der er for os god grund til at følge den videre udvikling og i givet fald tage vore forholdsregler.

Det danske sprog i den tyske administration op under 1900

AF H. HEJSELBERG PAULSEN

Ved at gennemgå en del arkivpakker i Haderslev Landsrådsarkiv (nu i Landsarkivet) mødte der mig en stor overraskelse. Selve emnet kommer ikke sagen ved, men nok visse foreteelser, som kaster nyt lys over den preussiske administration i 1880'erne og langt ind i 90'erne. Jeg – og man kan vel godt sige *vi* – har hidtil ment, at efter 1864 blev administrationssproget tysk. Selvfølgelig. Nok var årene 1864 til 67 en slags overgangsår, hvor dansk og tysk var nogenlunde ligeberettigede, men tysk var alligevel det officielle sprog. Verordnungsblatt für Schleswig-Holstein und Lauenburg udkom også i dansk oversættelse¹, en slags tradition fra den danske tid, da det officielle organ også udkom i tysk oversættelse. Den første

landråd i Haderslev amt, *O. D. Kier* (1864–67) talte som gammel Haderslevdreng begge sprog lige godt og var også lige glad, om man tiltalte ham eller skrev til ham på dansk eller tysk. Det kunne folk selv om.

Men i 1867 blev vor landsdel indlemmet i en preussisk provins, og det betød blandt andet, at »nu skulle der være orden i tingene«. Den preussiske administration kendte

1. (Oversættelse). *Forordningsblad* for Slesvig-Holsten og Lauenborg (Februar 1864 ff). – det fortsatte i *Kredsbladene*, men dog med tendens til stadig flere tyske meddelelser uden Oversættelse. (Haderslev *Kredsblad* indtil 1880). I *Haderslebener Kreisblatt* findes derimod kun undtagelsesvis en dansk oversættelse. (Jeg kender det kun fra 1881 ff).

kun ét sprog. Og det blev indskærpet både herredsfogeder og kommuneforstandere. Derfor virker det overraskende, at endnu efter 1890 skriver en del kommuneforstandere stadig dansk, også til selveste landråden (efter Kiers tid stammede de alle fra de gamle-preussiske provinser). Skrivelserne indgår under adressen Til det Hoie Kongelige Landraadsamt i Hadersleben. De kan være korte og uden mange dikkedarer som: De bedes om at tilsende mig 10 stykker Formularer til Grundskatserstatningen. Underdanigst Th. Rosenmai, Kommuneforstander i Thiset, 27. April 1885. De par ord kunne manden vel nok – med lidt god villie – have skrevet på tysk. Meget værre var det derimod, når det drejede sig om lange udredninger af udviklede spørgsmål. De er ikke behagelige at fremføre på et fremmed sprog. Men det var heller ikke behageligt for en landråd, som ikke forstod et dansk ord, at stifte bekendtskab med den slags breve, som lå på skrivebordet så godt som hver morgen. Og de blev ved at komme ind ad døren trods alle formaninger. Og det værste var, at afsenderen benyttede et preussisk embedsstempel med ørn og det hele. Sligt nærmede sig Unfug og kunne ikke tolereres i et så velordnet samfund som det preussiske. Alt så blev det på ny forbudt tjenestemænd at benytte sig af et uforståeligt sprog i officielle skrivelser og henvendelser. Men lige meget hjalp det. Jeg har i forbifarten noteret nogle navne på kommuneforstandere, som stadig skrev dansk (det drejer sig om mange arkivpakker). Nis Jacobsen, Anslet (1899), Chr. Chr. Beier, Roager (1889), C. Hansen, Stepping (1899), K. Ewald, Brøns (1890), men der er selvfølgelig mange flere. Helhedsindtrykket er, at omkring halvdelen af samtlige kommuneforstandere stadig skrev dansk til landråden eller hans kontor. Det er egentlig forbløffende, og man må altså revidere et og andet, som hidtil gjaldt for godt latin.

Det fortælles om amtsforstander *Stojen-*

tin i Toftlund, at han på sit kontor havde et skilt hængende med ordene: Hier wird nur deutsch gesprochen! Han kunne heller ikke dansk og ville heller ikke lære »dette for-dømte sprog«, men også han så sig nødsaget til at antage en kontorist, der kunne fungere som oversætter. Også han fik – ligesom landråden – danske skrivelser med ørnestempel som afsender. Men det mest forunderlige er, at flertallet, måske endda det store flertal af disse preussiske kommuneforstandere, var tysksindede mænd. Selv på landrådskontoret i Haderslev måtte der ansættes en mand som tolk. Der var ingen vej udenom. Og man forstår det, når man læser følgende brev, som landråd A. Schreiber (i Haderslev 1881–92) fik fra kommuneforstanderen i Bevtoft.

Beftoft 15. December 1884.

Den Kongelige Landraad i Hadersleben.

Ifølge Kredsbladet er det pålagt mig at bekendtgjøre Indholdet om Anmeldelse anbelangende Grundsteuerentschädigungsverfahren paa den sædvanlige Maade, hvilket jeg ikke seer mig i stand til at gjøre, at det kan have nogen nytte, for at oversætte benævnte Skriftstykke paa Dansk kan jeg ikke, og naar Bekjendtgjørelsen ikke er i dette Sprog, bliver den ikke læst, for naar Beboerne see at den er paa Tysk, saa læse de den ikke, fordi de veed, at de forstaa ikke hvad der staaar. Derfor tager jeg mig den Frihed at bede det Kongelige Landraadsamt om, hvad der nu i denne Retning skal foretages.

Jeg har engang anholdt hos anden Læren at faa noget oversat han saae paa Skrivelser, lagde den paa Bordet, som stod foran os og gik bort uden at sige noget dertil. Dermed var jeg affærdiget hos ham. Første Læreren troer jeg ikke vil have med sligt at gjøre.

Underdanigst

K. A. Thielsen.

En blyantspåtegning: Dänische Übersetzung im Kreisblatt! Summa summarum: Sønderjyden har underlige vaner osv.

Fire gamle husmødre snakker stovvask: Fra venstre: Fru Martha Byriel, fru Eline Holm, fru Christine Andresen og fru Ingeborg Hansen – alle fra Åbenrå. (Foto 1974).

Rundt om en trebenet vaskebalje

AF ANNE-HELENE MICHELSEN

Fysioterapeut Anne-Helene Michelsen, Åbenrå, har talt med fire forhenværende husmødre – de har alle fejret eller skal snart fejre deres 90 års fødselsdag – og genfortæller nu deres erindringer om, hvordan de ordnede deres stovvask, et slid, som vore dages husmødre næppe forestiller sig.

Her skal fortælles om gammeldags vaskemethoder og forårsvask fra den tid, da det foregik ved hjælp af primitive vaskeredskaber og hjemmelavede sæbemidler. Hvad her er skrevet om dette store og lidet agtede arbejde er fortalt mig af gamle kvinder, der er født og opvokset i Åbenrå og nærmeste omegn, og

som har levet hele deres liv her på egnen. Mange af disse arbejdsomme og flittige kvinder som kunne fortælle om dette emne er døde nu, og de få, der endnu kan huske tilbage, er alle nær de 90 år eller derover, så det er på høje tid, hvis man vil nedskrive beretninger fra den side af almuekvindens hverdagsliv.

Helt op til omtrent 1950 blev der endnu vasket på gammeldags manér i mange hjem både i by og på land, det vil sige man havde stovvask én gang om måneden i tiden fra april til oktober, de måneder tøjet kunne komme ud i luften til tørring. I vintermånederne gemte man alle de store duge, lagner og dynebetæk i et aflukke på loftet til for-

årsvasken i marts. Man klarede kun at få det daglige kroptøj samt håndklæder med mere vasket en gang om måneden.

Om storvask og forårsvask fortæller fire nulevende forhenværende husmødre således: »Dengang vi var unge foregik forårsvasken på følgende måde: To dage før vaskedagen blev alt vasketøj samlet sammen og båret over i vaskerummet, og der blev tøjet sorteret i bunker. Det fine sengelinned, de lange duge, det fine dækketøj samt de hvide gardiner blev lagt i en bunke. Det daglige sengelinned samt håndklæder og kroptøj i en anden, og alt uldtøj lagt i en tredje bunke; derefter blev tøjet lagt i blød i sodavand i store trækar. De farvede bomuldsforklæder og skjorter og dynebetræk blev lagt i en bunke for sig på et bord, det vasketøj blev ikke lagt i blød da farverne ikke kunne tåle den skarpe sodalud – æ bunte tøj blev hverken sat i blød eller kogt, kun vasket i varmt sæbevand.

På selve vaskedagen blev der fyret op under gruekedlen eller messingkedlen, så vandet var i kog kl. 6; det var i reglen husmor selv, der sørgede for det. I de hjem, hvor der var pighjælp, skulle pigerne først gøre det sædvanlige morgensyssel, inden de kom over i vaskerummet kl. 7, når vaskekonen kom. Husmor blev inde ved komfuret og sørgede for maden den dag. Når vaskevandet kogte, blev noget af vandet øst op i en trebenet høj trævaskebalje, en toballe som det hedder i den gamle dialekt, at »to« = at vaske. Man øste med en »træstap«, et lille rundt trækar, hvor den ene »stave« var længere end de andre, og forment så den var bekvem for en hånd at tage fat i, et »ruffelbræt« (et vaskebræt) blev sat op i baljen og så blev det fine tøj vasket »for« som det hed, det fine tøj skulle kun vaskes én gang og så koges. Man vaskede i grøn sæbe eller hjemmekogt sæbe. Når tøjet var vasket, blev det skyllet og så lagt op i gruekedlen, hvor det kogte ca. 1/2 time med en god klat grøn sæbe. Derefter blev det skyllet igen, og var klar til at blive hængt ud på snorene. Det daglige grove lin-

ned skulle vaskes både før og efter første kogning, og så atter koges, for at det kunne blive rent til bunds, og kunne stå for en husmors og nabokonens kritiske blik.

Der måtte ikke være en plet at se, og havde der været vin- eller frugtpletter på dækketøjet, vidste enhver husmor et godt hjemmeråd for det; pletterne havde såmænd været dyppet i en potte med urin inden kogningen.

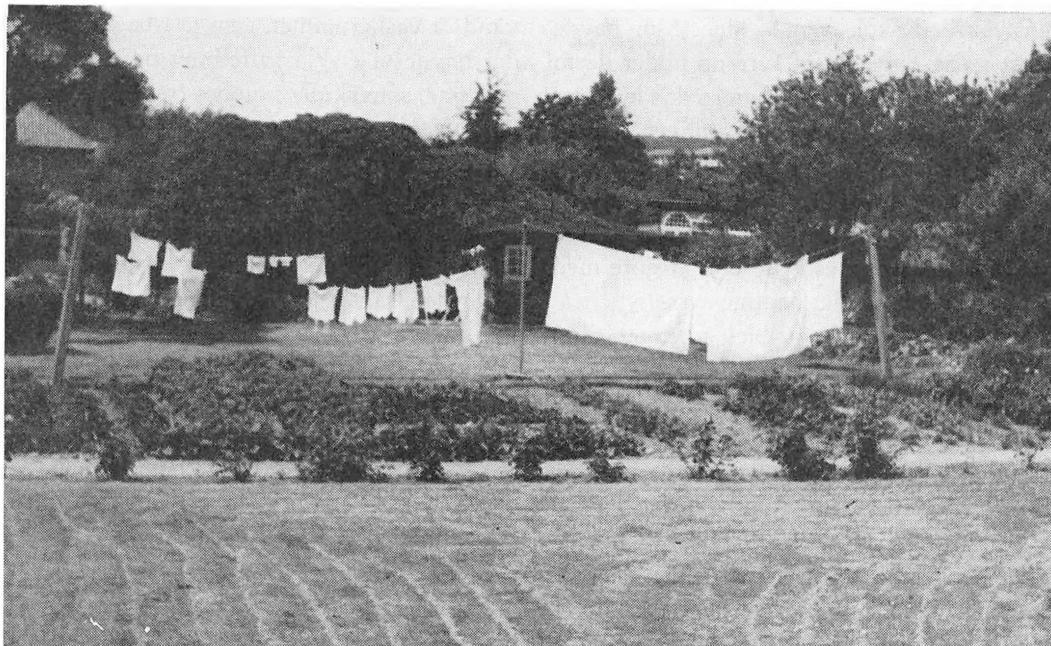
Når vejret var godt, og arbejdet skred hurtigt fra hånden, kunne det fine vasketøj komme ud på snorene samme dag; resten af vasketøjet blev efter den sidste skylning (tøjet blev skyllet i tre hold vand), hvor der var »blåelse« opløst, der gjorde tøjet ekstra hvidt, lagt op over »tobænken« til afdrykning, og kom først ud at tørre den næste dag. Det var husmor selv, der hængte tøjet op på snorene, da det arbejde krævede megen akkuratess; tøjet skulle inddeles, så hver kategori hang i rad og række; og der skulle passes på, at de lange duge hang trådlige.

»I gamle dage blev vasketøjet lagt til tørre på hække eller direkte på græsset, det var først senere man fik tøjsnore«, fortæller 88-årige Martha Byriel »og i mit barndomshjem, som lå i Slotsgade tæt ved Mølleåen, der brugte vi altid hjemmekogt sæbe, der var kogt på gemte suppeben og flæskesvær og eventuelt et selvdødt svin. Når sæben havde »sat sig« og var skåret ud i lange stykker, brugte min mor bundfaldet til at strø på ukrudtet på gårdspladsen, så visnede det, og stenbroen var let at holde ren.«

På vaskedagen skyllede min mor alt vasketøjet i »æ mølå«, som løb lige forbi vort hus.

Her fortsætter 90-årige fru Ingeborg Hansen: »min mor »byget« sin vask i askelud udenfor, når vejret var godt, og bagefter blev tøjet skyllet ved pumpen.« Fru Ingeborg Hansens barndomshjem lå i Klattrup.

»Vi havde en fornem messingvaskekedel« indskyder den 90-årige fru Christine Andresen, »den havde min far købt på jomfru Fanny's auktion i 1886; jeg fik den med, da jeg

Selv om vaskemaskinen har overtaget det tungeste arbejde, selve vasken, og tørretumbleren kan klare den lettere del, foretrækker mange husmødre endnu at lægge det friskluft-tørrede vasketøj i skabene. (Foto 1974).

blev gift i 1905, og brugte den helt til 1. verdenskrig, da måtte jeg aflevere den til tyskerne, som påbød hver husstand at aflevere kobber- og messingsager, det var bittert; men jeg ville hellere aflevere den end mine messingtager og kobberkedler«. Fru Andersen fortsætter: »når tøjet var tørt, kom det ind på et stort bord, og nu skilte vi det igen i bunker; sengelinned og duge skulle rækkes og strækkes og lægges sammen færdig til rulning, alt strygetøj, som var bleven skyllet i vand, hvori var opløst »Amidam« (stivelse), skulle stænkes og lægges sammen, klar til strygning; ja, der kunne godt gå otte dage, inden tøjet var rent i linnedskabet igen« slutter fru Andresen. Her tilføjer den 85-årige fru Eline Holm: »På den gård, hvor jeg tjente som ung, tog forårsvasken mindst 3–5 dage. Vi vaskede kun to gange om året, i oktober og marts; kropstøj og forklæder blev dog vasket en gang om måneden. Ved forårsvasken havde vi godt 50 hjemmevævede lag-

ner med i vask, da brugte vi jo overlagner; der kom altid en vaskekone og hjælp foruden udepigen og køkkenpigen (det var mig), fru en passede selv »æ komfur« den dag. Alt tøjet blev skyllet ude ved pumpen, og lagnerne lagt til tørre på græsset.«

Såvidt de fire husmødres beretning.

Her fortsætter den 88-årige fru Petrea Werk med at fortælle om gammeldags vask i hendes barndomshjem, og senere i forskellige byhjem i Åbenrå. Fru Petrea Werk er født i Genner, hvor hendes far var smedemester. Til selve smedien hørte der et lille landsted med et par tønder land: »Da vi var mange børn, og far havde både svend og smededrenge i arbejde, var vasken altid stor«, fortæller fru Werk. »Fra lille pige har jeg haft lyst til at vaske, og jeg fik somme-tider fri fra skole på vaskedagen.

Vi havde en vaskekone til hjælp, hun hed Tilla Sørensen, hun kom kl. 7, og hun havde altid sin dreng med, som så fulgtes med sme-

dens børn til skole ved 8-tiden. Mor havde været tidlig oppe for at fyre op under de to store messingkedler, der hang i kæder over det åbne ildsted ovre i vaskerummet, som lå ved siden af den store ovn i et særskilt hus.

Mor havde sat alt tøjet i blød i store trækar dagen før; men ellers hjalp min mor ikke ved storvasken, hun havde nok at gøre med at passe maden og det daglige syssel.

Når vaskekonen kom, blev tøjet taget op i den trebenede vaskebalje, og blev vasket for, vi vaskede kun med hænderne, vi havde intet vaskebræt i mit hjem; derefter kom det op i den ene kedel til forkogning. Hvor kunne vi blive våde når vi stod og vaskede, ja, helt ind til maven, når vandet skvulpede over; men vi var jo klædt på til det arbejde, i gammelt tøj med et sækkeforklæde bundet om maven, og bare ben i træsko, og så et tørklæde om hovedet, for vi stod i em og damp, når det kogende tøj blev hældt over i baljen ved hjælp af en lang træstang. Alt tøjet blev skyllet ude ved pumpen, og så hængt på snore i haven.« Fru Werk fortsætter: »Da jeg kom ud at tjene som 14-årig på en gård på Løjtland, vaskede vi på samme måde, men vi havde dog et ruffelbræt; når tøjet skulle skylles, skulle vi hale vandet op af en brønd. I min næste plads ovre i Rugbjerg havde vi en vippebrønd. Senere, efter at jeg var blevet gift og havde fået mit hjem i Åbenrå, har jeg været vaskekone i flere hjem. Min mand var med i første verdenskrig, og jeg stod selv med to små drenge; da jeg ikke fik nogen understøttelse, måtte jeg selv tjene brødet til mig og mine drenge. Og så blev jeg vaskekone, og det har jeg været, til jeg blev 75 år; min sidste plads var hos fru M. Andresen (Tobaksspinderiet), i det hjem har jeg vasket i ca. 50 år – det var en god plads. Da mine drenge var små, måtte jeg altid tage dem med hos fru M. Andresen, og den dag måtte drengene bestemme middagsmaden; jeg kan huske, de altid ønskede byggrynsbudding med rød sovs.

I det Andresenske hjem var der »spring-

vand« i vaskerummet, som lå i baghuset, og der havde vi et glasruffelbræt og en vaske-maskine, som skulle skubbes frem og tilbage. Der havde jeg også pigen til hjælp og tøjet var altid forkogt, når jeg kom kl. otte.« Fru Werk fortsætter: »Alle steder, hvor jeg kom som vaskekone, fik jeg god og veltillavet mad, mine drenge var kun med hos fru M. Andresen, så når jeg vaskede i et andet hjem, gik de til skole, når jeg gik på arbejde. Men så havde jeg lavet middagsmad aftenen før, som drengene selv kunne varme, når de kom fra skole. Det gik altså sammen, for drengene har været meget nemme. Jeg holdt op med at vaske, da mit ene øje »brast«, da kunne jeg ikke rigtig se længere, og da var jeg 75 år gammel«, slutter fru Werk.

Om den helt gamle vaskemetode, hvortil man brugte banketræ og askelud har nu af-døde Karen Marie Krogh fortalt følgende:

»Efter min konfirmation i 1890 kom jeg som 14-årig til min fars kusine fru Karen Michelsen i Kolstrup. Der tilbragte jeg fire år som ung pige i huset, inden jeg kom til Kommunehospitalet i København og blev uddannet som sygeplejerske. Om storvasken kan jeg fortælle følgende: »Hver morgen blev bøgeasken fra ildstedet båret over i vaskerummet og lagt i askesække, som stod i et aflukke bagved en trappe. På vaskedagen kom en askesæk op i den store gruekedel, vand blev hældt over, og der blev tændt ild, så askeluden kom i kog. Alt imens trak vi de store hjemmenvævede under- og overlagner op af træbaljerne, hvor de havde ligget i blød et døgn, og lagde tøjet op over »æ skræv« (en smal træbænk med fire skrævendende ben). Hvert lagen blev nu overhældt med noget af den kogende askelud og gennembanket med et banketræ, vi kaldte det »æ byche«, og vi sagde »vi bychet æ tøj«. Derefter blev tøjet skyllet i store trækar; da der var en pumpe inde i vaskerummet, kunne vi stå indenfor ved dette arbejde. Efter skyldningen blev tøjet lagt til afdrypning op over lange høje »skræver«, de store tunge lagner kunne

vi slet ikke vride med hænderne, som man senere gjorde ved de købte lagner og dynebetræk.

Næste dag blev tøjet lagt til tørre på græsset nede ved ovnhuset, eller på tøjsnore, hvor det blev fastgjort med store hjemmelavede tøjklemmer. Skjorter – særke – håndklæder og pudevår kom også op på snore, hvorimod alt »bunte tøjet« (det tøj, der var syet af farvet hørlærred og bomuld) blev lagt til tørre på hækken.

Forårsvasken i marts tog mindst tre dage, da vi ikke havde haft storvask siden i oktober, og da husstanden var på 14–15 medlemmer, lå der store bunker af tøj, der skulle vaskes.

Når tøjet var tørret og bleget sådan en frisk forårsdag i marts, blev det lagt ind på et stort bord i rullekammeret. Nu skulle tøjet rækkes og strækkes, derpå stænkes og lægges sammen; vi var altid to om de lange lagner og duge, det var en fornøjelse at se, hvor fine hvide lagnerne var blevet i den klare martsluft.

Næste dag skulle tøjet rulles; de mindre stykker vasketøj, såsom kroplinned – håndklæder og pudevår blev rullet på manglestokken med manglebrættet; det foregik på det store bord.

De store lagner og duge blev rullet på den store stenrulle, som arbejdede efter samme princip som manglebrættet, blot havde rullen til manglestokke, der kunne rulle frem og tilbage samtidig ved hjælp af en aflang kasse, der var fyldt med store runde sten, og som blev trukket af to piger, mens husmor stod og passede at skifte manglestokkene, hver gang rullen blev vipet ned. Tøjet blev rullet glat og fint på den måde, og især blev de lange hørduge meget fine, man kunne ikke stryge dem pænere.

Det fineste vasketøj – pyntæærmer – bluser – pynteforklæder osv. skulle stryges; dertil brugtes de fine håndsmedede jern, der blev sat ned i ildstedets gløder, indtil de var »glohede«, så blev de taget op med en krog,

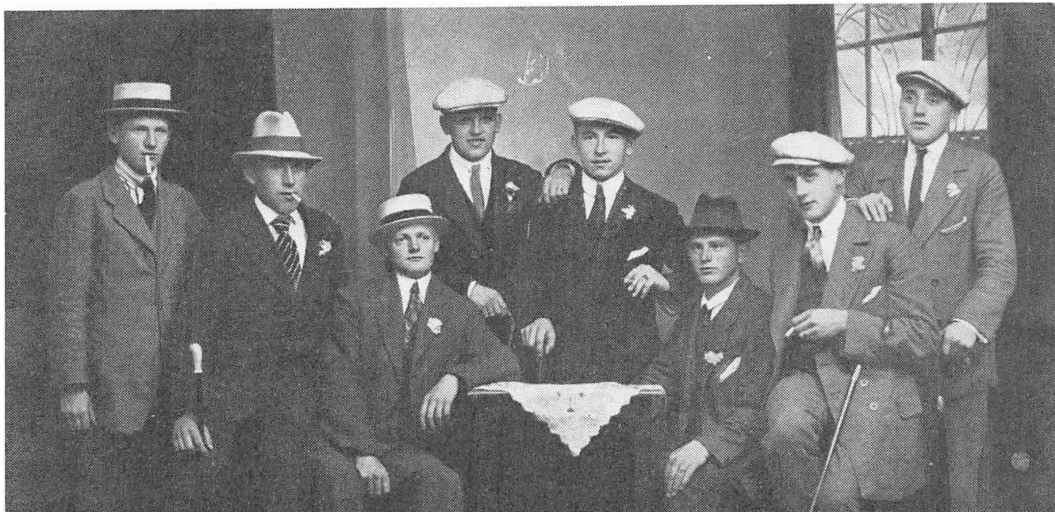
visket rene med uldne klude, og tilsidst af-gnedet med noget stearin, der var viklet ind i en linnedklud, nu var jernet tilpas varmt til at stryge det fine vasketøj; det spidse jern kunne komme ind imellem de fineste læg og rynker, og stryge de hækledede eller kniplede blonder, så de fine mønstre atter kom frem.

Inden alt vasketøjet var lagt i skuffer og skabe, var der gået 4–5 dage, hvis man var heldig med vejret; ellers kunne der let gå en hel uge. Efter vasken blev askeluden båret om i frugthaven og hældt ved æbletræerne eller om til rosenbuskene, når de var fyldt med lus; intet måtte gå til spilde i gamle dage.« Såvidt Karen Marie Krogh.

På en måde var der feststemning over forårsvaskedagene. Det var afveksling i hverdagen, og man udførte et arbejde, hvor resultatet kunne ses længe efter; var man heldig med martsvejret, måtte det fryde enhver husmor at hænge det renvaskede tøj ud i den klare luft, for efter et par timer at kunne tage favnen fuld af soltørret, friskduftende linned.

Det er måske dette, der har været med til, at manganen en husmor og vaskekone ofte har kunnet sige »æ gie gjern vedaue å vask« (jeg har lyst til at vaske).

Til slut skal denne artikel omtale selve hovedpersonen ved storvasken, »vaskekonen«, uden hende kunne dette store arbejde ikke gennemføres; og hun var en person, der stod respekt om. Det var jo ikke enhver, der blev betroet at håndtere et hjemms kostbare linned. Ikke alene skulle hun kunne sit arbejde; hun skulle også være i stand til at lede arbejdet, hvor hun havde en pige eller to til at hjælpe sig. Længe før de store diskussioner om kvindens plads er i hjemmet eller ej, har moderen fra et småkørshjem ubevidst været foregangskvinde, idet hun ofte har haft ude-erhverv f.eks. som ligkone – malkekone og vaskekone, og de hjem, der havde sådan en mor, var ikke de dårligste hjem for en børneflokk at vokse op i.

»Der Elmshorner Verein« med haderslevske venner. De tre personer yderst til venstre på billedet er unge fra Haderslev. Men hvem? Derefter følger Elmshornerne Teodor Stüben, Richard Viehmann, Ede Steffen, Karl Kruse og Friedrich (Fidde) Spliedt. Foto fra 1919/20.

»Der Elmshorner Verein«

AF MANFRED SPLIEDT

Journalist Manfred Spliedt, Birkerød, der er søn af en af medlemmerne af »Der Elmshorner Verein«, som blev stiftet i Haderslev efter den første verdenskrig, spørger, om der er nogen, der kan huske noget om denne lille og særprægede forening.

Da første verdenskrig var overstået, var det svært for en håndværker at finde arbejde. I hvert fald for håndværkerne nede i det hollandske. Men i Haderslev kunne man tilsyneladende bruge unge håndværkere, og i det haderslevske »Arbeitsamt« (Genforeningen havde endnu ikke fundet sted), vendte man sig mod syd. Stillingerne blev bl.a. slået op i Elmshorn i Holsten, nordvest for Hamburg. Syv unge håndværkere lagde billet ind og to tømrersvende, to murersvende og tre mekanikere rejste til Haderslev. De tre meka-

nikere var min far, Friedrich (kaldet Fidde) Spliedt, Karl Kruse og Richard Viehmann, og de arbejdede alle hos Lindenburg på Graven.

De fire andre var Ede Steffen, Teodor Stüben, Hermann Frese og Heinrich Kahle, der altså udgjorde de to tømrere og to murere, mens jeg ikke ved, hvem der var hvad.

I 1920, efter genforeningen, rejste de fire af dem tilbage til Elmshorn, heriblandt Richard Viehmann, der i dag er 75 år gammel. Han mener, at han er den eneste overlevende af »Der Elmshorner Verein«.

»Der Elmshorner Verein«

Richard Viehmann fortæller i et nyligt modtaget brev, at »Es war eine schöne, lustige Zeit. Wir waren mit sieben Elmshorner und hatten auch schnell Freunde gefunden, die

Vaskeri tilhørende Caroline Boysen på Sønderbro 10, hvor »Der Elmshorner Verein« fik vasket og strøget. Caroline Boysen ses under det store C på husets væg. Ved siden af hende en medhjælp. Men hvem? Desuden de fire af hendes fem børn. Foto fra cirka 1915.

vasket og strøget deres tøj hos min bedstemor Caroline Boysen, Sønderbro 10 (?), der senere havde vaskeri og strygeri på Sønderbro 16. Af hendes fem børn var min mor den eneste, der hjalp min bedstemor, og på denne måde stiftede hun bekendtskab med »Der Elmshorner Verein«.

Andre oplysninger

Hvis andre kan bidrage med oplysninger til dette stykke hverdagsglimt fra Haderslev straks efter første verdenskrig og omkring genforeningen, – et hverdagsglimt, der også omfatter min familie – da er jeg taknemmelig for oplysninger. Min adresse er Æblerosestien 17, 3460 Birkerød.

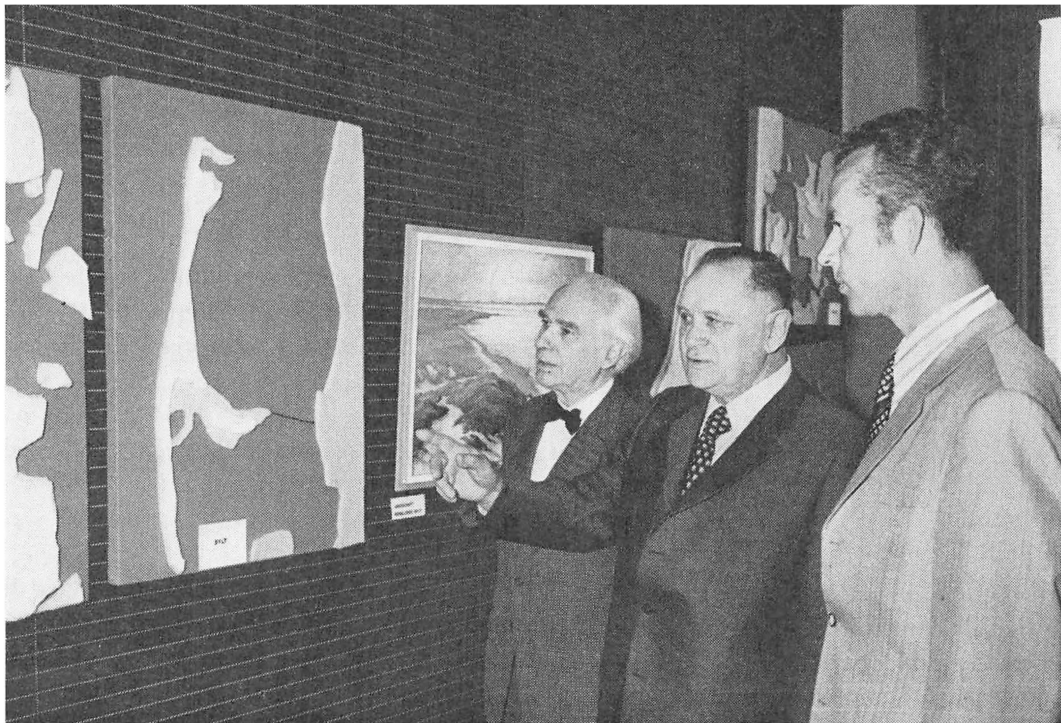

in Hadersleben geboren waren. Unsere Freunde nannten uns »der Elmshorner Verein«. Ob der »Verein« bis 1924 noch bestanden hat, kann ich leider nicht sagen, da wir Ende 1920 mit vier Mann nach Elmsborn zurückgegangen sind. Drei Mann blieben zurück und darunter war auch unser Fidde Spliedt und soviel ich weiss, haben sie auch dort geheiratet. – Ich bin seitdem auch nie wieder in Hadersleben gewesen, aber vielleicht komme ich noch wieder hin. – Es ist für mich immer noch eine schöne Erinnerung, denn die Zeit in Hadersleben war schön«.

Die Waschdirn

Friedrich Spliedt blev hængende i Haderslev, fordi han havde et godt øje til »die Waschdirn«, Luise Boysen, som han blev gift med i 1926. Hele »Der Elmshorner Verein« fik

Luise Boysen i moderens vaske- og strygeri. Nu Sønderbro 16. Hun blev gift med Elmshorneren Friedrich Spliedt. En søn (artiklens forfatter), journalist Manfred Spliedt, er gift i Birkerød med en hollænder. En datter, Gisela Spliedt, er gift i Würtemberg. Foto fra cirka 1922/23.

Fra udstillingen 14.–20. maj 1974 i Flensborg med viceskoleinspektør Emil Lorenzens geoplastiske modeller. Fra venstre: Generalkonsul, professor Troels Fink, viceskoleinspektør Emil Lorenzen og rektor Artur Thomsen.

En bogs skæbne

AF EMIL LORENZEN

En bog om hjemstavnsforskning, som viceskoleinspektør Emil Lorenzen, Flensborg, skrev i begyndelsen af trediverne, fik en ret usædvanlig skæbne. Den udkom i 1936, udgivet af nazisterne, efter at manuskriptet en tidlang havde været beslaglagt af – nazisterne.

Under mottoet »KENDER DU LANDET?«, som blev udformet af Goethe, udtrykt i musikform af Schubert og benyttet som grundmotiv af Thomas i operaen »Mignon«, vistes der i Flensborg en udstilling, der skulle give

et indtryk af en af mig udviklet ny metode til gengivelse af den tredie dimension ved den geografiske højdeinddeling.

Udstillingens kerne var 25 geoplastiske farvelagte modeller af verdens lande. Det var hensigten at vise, hvordan sådanne modeller med simple midler kan fremstilles af eleverne i geografitimen.

Udstillingen blev åbnet i nærværelse af generalkonsul, professor, dr. phil. Troels Fink og af fhv. bypræsident, rektor Artur Thomsen.

Jeg er født i slutningen af forrige århun-

drede og betragtede arrangementet som min »svanesang«. På udstillingen talte jeg om emnet »Geoplastik – objekt og metode« og gav samtidig et kort tilbageblik over de af mig i sin tid udgivne lærebøger i hjemstavns-lære.

På særlig opfordring beskriver jeg i det følgende en af disse bøgers ejendommelige skæbne:

En hjemstavns-forhistorie

Skandinavien er det klassiske land, hvor Nordens forhistorie blev til. Herfra hentedes stoffet til en »Forhistorie«, som Erwin Nøbbe og jeg skrev i manuskriptform. Min afdøde ven var en fremragende videnskabsmand, hvis arbejder om mønter og brakteater også er udkommet på dansk. Desuden erhvervede han sig et navn som kunstmaler.

Nøbbe forsynede værket med udmærkede pennetegninger, medens jeg skrev teksten.

Som forord skrev vi:

Kæmpehøjene i vort landskab, de arkæologiske fund i hjemstavns undergrund, i søer, moser og agerjorden er sandfærdige vidnesbyrd om vor fortid.

Nærværende »Forhistorie«s opgave skal være på et jævnt sprog – uden hårfine videnskabelige nuancer – at fortælle om de ældste tider og vise de fund, som i tidens løb er blevet gjort i vor hjemstavs jord. Den vil være en skole – og folkebog og føre tanker tilbage til de mennesker, for hvem denne hjemstavn betød opgave og forpligtelse«.

Manuskriptet beslaglægges

Det færdige manuskript med 136 fremragende tegninger sendtes i 1937 til et forlag med udgivelse for øje. – Men bogen udkom ikke! Efter ordre fra chefen for gruppe »Nordmark« inden for nazipartiet var manuskriptet blevet beslaglagt. Nøbbe og jeg henvendte os til partikontoret i Kiel og gjorde opmærksom på, at bogen udelukkende havde et kulturhistorisk og ingenlunde et

partipolitisk indhold. Derfor anmodede vi om at få manuskriptet udleveret, men fik blankt afslag. Begge var vi harmdirrende, og især Nøbbe havde vanskeligt ved at skjule sin vrede: Han stod og trippede, så det så ud, som opførte han en dødedans. Alligevel var vi glade, fordi vi slap helskindede fra aktionen.

Forbud mod at betræde det danske bibliotek

Den partitro stadsskoleråd Mittag forbød på et lærermøde besøg og benyttelse af det danske bibliotek. Da jeg følte mig truffet, gjorde jeg ham opmærksom på, at et sådant forbud umuligt kunne være i regeringens ånd, og understregede, at jeg ikke ville holde mig det efterretteligt. Begge mine forældre, født i Rinkenæs sogn, fortsatte da også med at være det udmærkede biblioteks trofaste og ældste lånere – og der skete heller ikke mig noget.

Man pyntede sig med fremmede fjer

Vort manuskripts skæbne syntes at være be-seglet – men en skønne dag lå det alligevel i bogform foran os! Vi troede ikke vore egne øjne! Bogen havde som klædedragt fået et brunt bind – og fremtrådte altså i nazipartiets brune uniform, og den var blevet forsynet med en »introduktion« og et forord med signaturen -th-. I dansk oversættelse stod der:

Introduktion:

»Fra en grå fortid lyder det germanske væsens heltesang stadig mere indtrængende i vort folks øren. Oprejste og stolte, ærlige og tapre er vore forfædre vandret ad deres skæbnebestemte veje! Hvor lidt har vi dog indtil nu vidst derom! Nu løfter forskerflid og NS-bevægelsens stærke vilje sløret fra fortidens ansigt. At genvinde agtelsen for vore egne forfædre ved hjælp af sporene, fundene og forskningen skal være en af de skønneste opgaver for en SA-mand!«

Kiel, i november 1937

Chefen for gruppe »Nordmark«
J. Meyer Quade
Obergruppenführer

Og derefter fulgte:

Forord:

Med vor nationalsocialistiske bevægelses sejr i 1933 afsluttes for vort tyske folk en fremmedgørelse, som har varet i flere tusind år.

Verdens – og livsanskuelser styrtede i grus, og en ny – den nationalsocialistiske – er trådt i stedet.

Mens det tyske folk hidtil har modtaget sine impulser sydfra, begynder der nu på alle områder »Marchen ind i hjemstavnen« – tilbagevejen mod nord.

Mens andre folkeslags og racers tanker hidtil har været udgangspunktet for livsformen og besvarelsen af spørgsmålet om livets mening, begynder det tyske folk i disse år at skrive sit eget »Gamle Testamente«.

Det tyske folks Gamle Testamente er forhistorien!

Det er »Nordmark«, der må skrive det første og vigtigste kapitel af det tyske folks ældste historie, thi vor hjemstavn er germanernes oprindelige hjem. Slesvig-Holsten står i forgrunden for alle forhistoriske betragtninger, der vedrører germanerne. Den største værdi, som vor hjemstavns mennesker og jord repræsenterer, ligger dog ikke udelukkende i den kendsgerning, at vi er »broen mod Nord«, men især i det faktum, at vi i næsten 4000 år har været en »blodets kilde« for germanerne. Allerede for 3500 år siden begyndte de første historisk vidnefastede udvandring fra vort område mod sydøst og sydvest. Siden da er der på en befrugtende måde gennem årtusinder indtil tiden før 1933 rundet en uafbrudt strøm af germansk blod ud til alle verdenshjørner og har ført den germanske kultur med sig. Med undtagelse af vore naboer mod nord kan

næsten alle germanske folkestammer takke sådanne udvandreres tilstedeværelse for deres egen nationale struktur. At disse kommer fra vore himmelstrøg, er enten bevist eller kan anses for at være højst sandsynligt. Dette faktum forpligter os, der bor i rigets nordlige del, til en særlig indsats inden for forhistoriens område.

Det vil derfor ikke blot være en opgave for den kommende vinter at sætte focus på forhistorien, men forhistorie og hjemstavns-lære vil fremover være de vigtigste emner i forbindelse med en skoling, der har »livsanskuelse« som mål.

Forhistorie er ikke blot en »fremragende national videnskab«, som dens mest fremtrædende talsmand engang har kaldt den, men forhistorien bygger samtidig fundamentet for vor nationalsocialistiske verdensanskuelse, der hviler på blod- og jordteorien.

Bogen skal vise vejen til dette mål – til troen på det tyske folk.

-th-

Slutakkord

Det, som vi havde forudset, da bogen så uventet udkom, skete: Med en forhistorie, der strækker sig over 1000 år, kan man ikke lave politik. Stenøkserne og bronze- og jernalderens våben var uegnet værktøj til et blodigt håndværk.

Derfor lagde man den stjalne bog upåagtet til side: Vort arbejde blev frigivet! Vi slettede det stof, som vi ikke kunne acceptere, og vi lod bogen udkomme i gul klæde- dragt som talsmand for en skæbnebestemt fortid.

Det unge Grænseværns historie skal skrives

Man vil prøve at samle Det unge Grænseværns historie nu, mens der endnu er mange, der har personlige erindringer fra de bevægede dage i trediverne.

Man beder ALLE, der kan bidrage på en eller anden måde, om at melde sig.

Har De personlige erindringer fra møder eller samtaler? Har De skrevet dagbog? Eller kan De mindes episoder, De har hørt om eller overværet, og som De kan huske så godt, at De kan fortælle derom? Har De billeder liggende? Hvad enten det er gode eller mindre gode amatør billeder, har de interesse.

Eller har De måske arvet skriftlige optegnelser?

Alt, der på en eller anden måde kan belyse udviklingen af den nationale bevægelse, der fik navnet Det unge Grænseværn, kan få betydning.

I første omgang beder vi blot om, at alle, der kan og vil hjælpe, melder sig med navn og adresse ledsaget af nogle få ord om, hvad man har liggende.

Send Deres oplysninger – eventuelt på et åbent brevkort (porto er 70 øre) – til:

Sønderjysk Månedsskrift,
H. P. Hanssensvej 9,
6100 Haderslev.

Det er vel overflødigt at skrive, at enhver, der på denne måde hjælper til, naturligvis får svar.

NB.: Måske kender De nogen, der har stof af interesse liggende? I så fald beder vi Dem enten kontakte vedkommende direkte eller opgive den pågældendes navn og adresse hertil.

Valdemars sut

AF PETER PETERSEN

Under den første verdenskrig gjorde restriktionerne sig gældende på alle områder. Selv så lille en ting som en sut til et spædbarns flaske kunne man ikke købe uden særlig tilladelse.

Overlærer Peter Petersen, Brandstrup, skriver i denne tragi-komiske artikel om besværlighederne ved at erhverve en sådan lille, nyttig ting – og om det triste resultat af de overvundne vanskeligheder.

Under 1. verdenskrig var der i Sønderjylland stor knaphed på varer af alle slags, både tøj, fodtøj, madvarer, belysningsartikler, ja, kort sagt alle livsfornödenheder.

Alle varer var rationerede, ja, selv så lille en ting som en sut til en flaske var vanskelig at skaffe mod slutningen af krigen, og sutter hørte da også til de ting, som man forsøgte at smugle over Kongeåen.

Om vanskelighederne ved at skaffe en sut til sin søsters lille søn fortæller Kristine Detlefsen i Tørsbøl i august 1973 følgende:

Min far, Heinrich Christensen, og min mor, Marie, var før krigen 1914 fodermesterfolk på Rønshovedgård ved Flensborg fjord. Vi boede i kådnerhuset tæt ved gården. Arbejdet var strengt, der krævedes meget af et fodermesterpar dengang.

Under krigen var der stor mangel på arbejdskraft på grund af de mange indkaldelser til krigstjeneste og fordi mange civile arbejdede i krigsproduktionen, på værfter, i ammunitionsfabrikker eller i de mange erstatningsfabrikker, hvor man lavede næsten alt muligt, lige fra tøj af brændenælder til roemarmelade.

Min far blev indkaldt 1. august 1914 og kom til østfronten.

Nu blev hele arbejdet i stalden på Rønshovedgård overladt til mor og nogle andre kvinder. De måtte fodre de mange køer, ungkreaturer og kalve, gøre rent i stalden og malke køerne tre gange daglig.

Mor gik til malkning allerede klokken 4 om morgenen. Når hun så havde malket en snes køer, gik hun hjem for at se, hvordan vi børn havde det. Vi skulle også tidligt op, vaskes, klædes på, have morgenmad, og så skulle vi af sted til skole.

Før skolebusserne var opfundet

Skolen lå i Hokkerup. Det var en skolevej på omkring fem km ad dårlige grusveje. I blæst og regnvejr ydede de høje, levende hegn godt læ, men i snevejr var de en stor hindring. Ofte var vejene helt tilføjne, så vi måtte tværs over markerne. På græs- og kornmarker gik det nogenlunde, men på de knudrede pløjemarken var det en træls gang. På fødderne havde vi træsko, og de blev hurtigt fyldte med sne. En gang imellem tabte vi en træsko i sneen, når vi snublede over de frosne knolde eller over de sneklodser, der satte sig fast under træskoene. Våde fødder havde vi, både når vi kom til skole, og når vi kom hjem fra skole, alle de dage, hvor det var snevejr, eller det regnede.

Vi var en søskendeflok på seks, men kun de tre yngste, hvoraf jeg var alleryngst, var hjemme. Desuden blev min ældste søsters søn, Valdemar, plejet hjemme.

Valdemar var født den 30. marts 1917. Han skulle drikke af en flaske, men en så-

dan sutteflaske havde vi ikke hjemme. Den skulle altså købes, men nu meldte vanskelighederne sig.

Sutteflaske og sut var rationerede, men ikke nok med det – vi skulle have tilladelse til at købe begge dele.

Lille Valdemar eksisterede

Først skulle vi have en attest på, at Valdemar eksisterede. Denne skrivelse skulle vi have hos kommuneforstanderen, og han boede i Hønsnap. Efter at mor havde malket de tyve køer og fået sendt min søster Augusta, på ni år, i skole, den måtte ikke forsømmes uden grund, skulle min anden søster, Dagmar, der var tolv år, passe lille Valdemar. Jeg, som var syv år, skulle med mor til kommuneforstanderen.

Til Hønsnap var der omtrent syv km. Vi kom til kommuneforstanderen, fik den ønskede attest, der bevidnede Valdemars fødsel, men der var endnu en formalitet tilbage. Vi skulle nu til en anden myndighed for at få tilladelse til at købe sutten. Den var jo af gummi, og som alt andet af dette under krigen kostbare stof var den kommet ind under gummirestriktionerne.

Vi skulle på vandring til Gejlå, der lå omkring 10 km fra Hønsnap. Vi fik den endelige tilladelse til køb af sut med tilhørende flaske. Vi havde gået ca. 35 km, inden vi sent om aftenen nåede hjem. Kold, regnfuld og blæsende havde dagen været.

Men flaske og sut skulle købes på apoteket i Gråsten, så næste dag gik mor og jeg til Gråsten for at gøre det vigtige indkøb. Til Gråsten var der henved 10 km. Vi nåede Gråsten, kom til apoteket, viste Valdemars fødselsattest og indkøbstilladelsen, betalte varerne og gik hjem igen. Turen tog os et par timer hver vej. For at få de fornødne attester til køb af sut med flaske og for indkøbet af samme havde vi nu gået omkring 55 km.

Vel ankommen til hjemmet skulle sutten tages i brug. Mor syntes nok, at den var mærkelig mørk, hård og stiv. Den havde nok været gemt for længe, eller også var den lavet under krigen og derfor af dårligt materiale.

Mors bange anelser slog til. Da sutten skulle sættes på flasken, revnede den, og så var vi lige vidt. De mange kilometers gang til myndighederne i Hønsnap og Gejlå og til apoteket i Gråsten var gået forgæves.

En sut af cykelslange

Men Valdemar skulle nu have en sut. At gå til kommuneforstander og den anden myndighed og apotek en gang til syntes mor slet ikke om. Hun overvejede grundigt og fandt på råd.

En cykelslange måtte kunne bruges til at lave en nødtørftig sut af. Nu havde vi naturligvis ikke en cykelslange. Det var der næsten ingen, der havde. Man brugte spiral-fjedre, rebstumper eller træstykker sat sammen med metaltråde, der kunne fjedre lidt omkring cykelhjulet. Men vi havde før krigen og i dens første år haft cykler med dæk og slanger af gummi. Da de var gået i stykker, var stumperne blevet gemt omhyggeligt. De kunne måske bruges til at lappe med, når tiderne engang blev bedre.

Mor fandt et lille stykke af en cykelslange. Det blev syet sammen i den ene ende, så det kunne sættes på flasken. I den anden ende blev det syet således sammen, at der blev et lille hul, som Valdemar kunne sutte igennem – og den hjemmelavede sut duede – den var langt bedre end den købte, endda denne var fremskaffet med behørig attest fra de tyske myndigheder og købt på apotek.

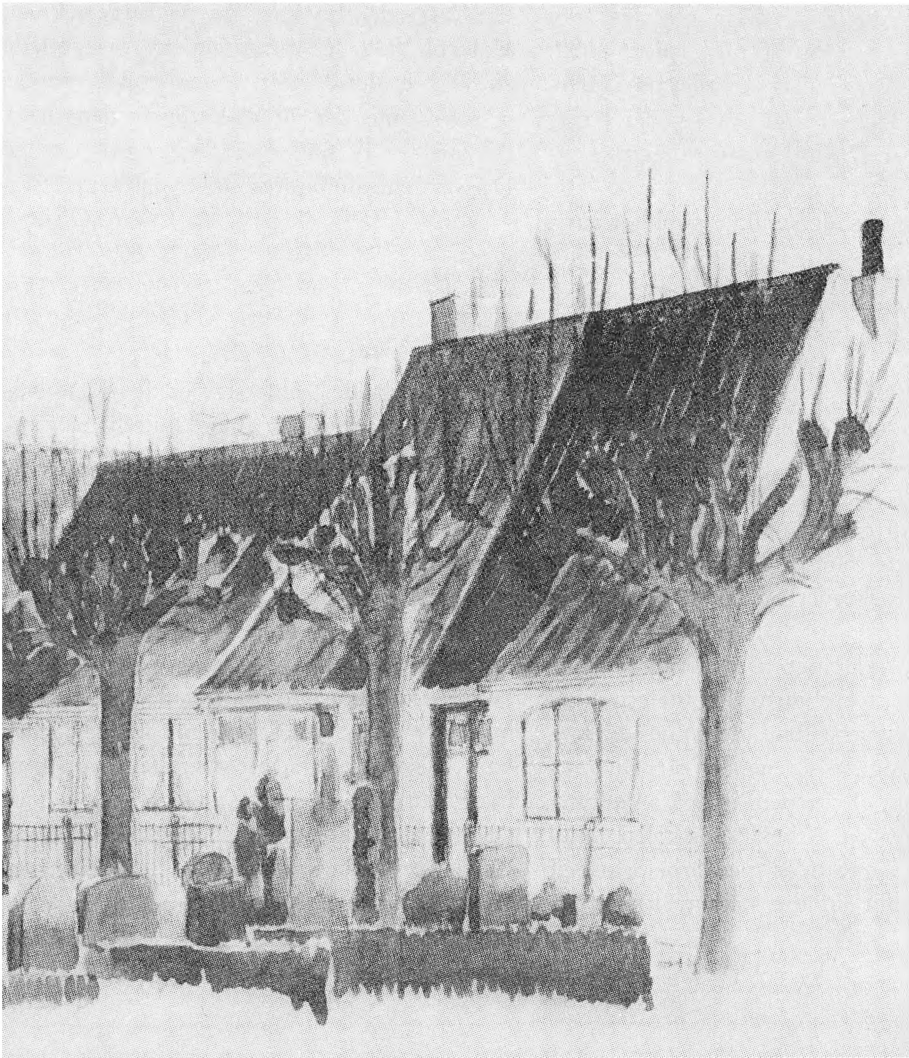
Kort og godt, Valdemar kunne bruge den. Han voksede sig stor og stærk og lever i bedste velgående i dag som en meget afholdt buschauffør for turistkørsel.

HOLM I USIKKER APRILSOL.

KIRKEGÅRDEN LIGGER MIDT I HOLM, PÅ TORVET.
RUNDT OM FOREGÅR LIVET, DER KØRER EN DEL BILER,
DER SNAKES, SLADRES, BØRN LEGER OG RÅBER.
MEN INDEN FOR HEGNET OG POPLERNE ER FREDLIG
LARMEN BLIR STÅENDE I GITTERET.

28.4.1972 *Børge Lindholm Fredmose.*

Bog anmeldelser

Opmåling af Lindauhof. 1970.

Huse i Holm, udg. af Byggeteknisk Højskole, København.

Et studiehold på 15 elever står for gengivelsen af tegninger og fotografier af Lindås, et tidligere adeligt, en tid kongeligt gods ved Sliens midterste strøg. Det kaldes også Dansk Lindås eller Lindås i Angel i modsætning til Tysk Lindås i Danskeskov nær Ejde-

ren. De smukke billeder er ledsaget af en text, der bl.a. fortæller Lindås historie.

Huse i Holm er 19 elevs tilsvarende tegninger fra 1972 under deres lærer, Bente Lindholm Bredmoses, ledelse. Holm, eller som man på dansk snarere siger: Holmen, er den isolerede sydøstligste del af Slesvig by, en gammel fiskerby med gavlhuse omkring en kirkegård, hvor måske Ansgars kirke har stået. Mellem husene er der gennem de smalle stræder hyggelige kig ud til Slien. 5 af disse huse er skildret. Man undrer sig

lidt over, at nogle af disse omtales som godt 200 år gamle, ca. 300 år, opført 1699, uden at tegningerne viser årstallet på gavlen, men det er åbenbart andre huse, der bærer et årstal fra før 1700. Den sidste tegning viser gavle fra 1760 og 1786.

Det er to overmåde smukke publikationer,

der formodentlig kan fås på Byggeteknisk Højskole. Da det drejer sig om så specielle forhold, er det dog vel et spørgsmål, om der er ret mange, der vil anskaffe sig dem. Men de kan – i alt fald snart begge to – ses på Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.

K. Olrik

GRÆNSEBARNET

Hans Mosegaard: Grænsebarnet. Melbyhus. 23,- kr.

Sidste vinter offentliggjorde Sønderjysk Månedsskrift nogle erindringer, som Hans Mosegaard havde skrevet om sin barndomstid i Haderslev.

Nu er han veloplagt gået videre og har fået udgivet et større udsnit af sine erindringer, som er skrevet i flere omgange, og som handler om ungdomsårene, læreår og vandreår, aftjening af værnepligt (på »Valkyrien«), en vinter på Arbejderhøjskolen i Esbjerg, og om lange tider med arbejdsløshed og de mere eller mindre heldige forsøg på

at finde arbejde. Haderslev er den faste station i disse urolige år, men sluttelig går turen til Canada, hvor han i tre år dels arbejder som bager, dels i skovene.

Bogen er skrevet i en hastig, ubesværet stil, der gør den let læselig og efterlader det indtryk, at vel har skæbnen ikke været forfatteren særlig huld, men han har taget begivenhederne i den rækkefølge, hvori de er kommet, og ind imellem har han da fået en og anden sat stolen for døren, og det glæder han sig ganske åbenbart over stadigvæk, nu, hvor han er blevet pensionist ved siden af sit arbejde som statist på Det kgl. Teater. Han er et fornøjeligt og lidet højtideligt bekendtskab.

ÅBENRÅS BORGERSKABSBOG

Morten Kamphövener: Borgerskaber i Åbenrå 1686–1867. Udgivet af Åbenrå byhistoriske Forening, Landsarkivet for de sønderjyske Landsdele og Historisk Samfund for Sønderjylland.

Erindringen om de henfarne slægter og deres arbejde kan være fastholdt på forskellig måde. Dels mundtligt, dels i slægtsregistre eller optegnelser, men oftest bliver det vel kun kirkegårdens mindeplader, der fører deres tavse tale.

Anderledes personligt kildemateriale har man i de særlige borgerskabsbøger, som

imidlertid er meget sjældne. Tønder fik sin borgerskabsbog i 1937 ved Ludwig Andersen, og Haderslev fik én i 1940 ved byhistorikeren Th. O. Achelis. Også Viborg er med i dette fine selskab, men ellers er disse for lokalhistorien så vigtige kilder endnu sparsomme.

Kort før sin 85-årsdag forærede redaktør Morten Kamphövener, Åbenrå, sin by en statelig gave, nemlig den også i format store bog »Borgerskabet i Åbenrå 1686–1867« med Historisk Samfund for Sønderjylland, Åbenrå byhistoriske Forening og Landsarkivet som udgiver. Nu kan Kamphövener jo være aldrig så flittig en forsker, for hvis han

ikke havde haft noget at forske i, var der aldrig kommet en sådan borgerskabsbog. Men i arkiverne lå en slags kvitteringsbøger med navnene på de borgere i Åbenrå, der i henhold til forordning om, at man for at kunne blive borger og opnå de med et borgerskab følgende rettigheder til at drive handel og håndværk og til at få valgret til byens styrende organer skulle aflægge en borgered og betale en afgift til byen. Edsaflæggelsen noteredes i rådstueprotokoller eller særlige borgerskabsprotokoller, og gebyrerne indførtes i kæmnerregnskabet.

Det er blevet til en udskrift af 1314 navne for den knap 200 år lange periode, det drejer sig om for Åbenrås vedkommende. Men Kamphövener har suppleret den rene udskrift med alle de biografiske og topografiske oplysninger, man med rimelighed har kunnet skaffe. Dermed har han lettet arbejdet i betydelig grad for bl.a. de slægtsforskere, der vil benytte bogen, og som kan gøre det med så meget desto større lethed, som borgerskabsbogen er forsynet med et bind registernavne.

Mange andre end slægtsforskere kan bygge videre på, hvad her er fastholdt om mennesker og deres næringsliv. Selvfølgelig er det ikke noget nyt, at Åbenrå i den omhandlede periode var en søfartsby. For adskillige er det måske alligevel en overraskende dokumentation, at søfart og transport årene igennem optræder som den største beskæftigelsesgruppe med 310, der havde løst borgerskab. Hertil kommer naturligvis medhjælpere og lign. Næststørste erhvervsgruppe, 233 borgere, har også direkte tilknytning til søfarten. Det er gruppen forarbejdning af træ, særlig skibsbyggeriet. En overgang er registreret 45 skibstømrere og 48 almindelige tømrere. Af egentlige søfolk taltes 128 skippere, 54 styrmænd, 58 sømænd, 3 speditører og 1 sætteskipper.

Både inden for handel og håndværk støder man på mangt et erhverv, som ikke er mere, og som mange unge slet ikke kender.

Det er håndværkere som bødkere, blokdrejere, karetmagere, parykmagere (hele otte), hvidebagere, dvs. bagere, der bagte finbrød, kandestøbere (man mindes Holberg!), garvere, handskemagere (25), 127 skomagere og en enkelt tøffelmager. De nævnte tal gælder hele perioden, ikke kun et enkelt år.

Hvad moderne mennesker véd bedre er, at Åbenrå havde et fra England indvandet urmager-dynasti, Green-slægten, som da også er anført, syv i tallet. I alt løste 16 urmagere borgerskab. Det andet kunsthåndværk er guldsmedekunsten, hvor Åbenrå noterede sig for adskillige værdsatte mestermærker. Den endnu eksisterende Rode-slægt er én af de yngre, mens Asmus Christophersen, der leverede altersølv til bl.a. Hjordkær og Kværs kirker, C. C. Hoffmeister, der er repræsenteret i Frederiksborgmuseet, og Berthold Rosendahl med hovedvandsæggene hører til i den ældre afdeling.

Der var færre handlende end håndværkere, der løste borgerskab, deriblandt 7 kniplingshandlere, 2 kobberhandlere, 4 fjerkræhandlere og 1 vintapper. At den kommunale service var mindre dengang fremgår af, at kun 3,4 pct. af borgerne var ansat i offentlig tjeneste. Derimod behøvede ingen at lide tørst, eftersom 104 drev krohold!

Ved den rene gennemgang af navne og deres oprindelse kommer Kamphövener til det resultat, at 64 pct. af bogens navne er danske og altså udgør majoriteten. Man har hæftet sig meget ved, at Åbenrå fik en betydelig indvandring syd fra, men forbindelsen mod nord har dog nok været den stærkeste. Endelig dækker de godt 1300 navne gennemgående de bedrestillede familier. De mindrebemidlede var hovedsagelig danske, og de var de mange.

Det er klart, at man kan læse meget mere ud af en sådan bog, men kunne disse få prøver få andre til at arbejde med den, har anmeldelsen ikke været forgæves. Thi der foreligger her en ægte arbejdsbog.

Eskild Bram

Grænselandsdagbog

VED FR. RUDBECK

SYD FOR GRÆNSEN

3. august: Landbrugsminister Ernst Engelbrecht-Greve indbringer et forslag til EF-kommissionen i Bruxelles om støtte til fremme af underudviklede områder i Slesvig-Holsten, i alt 255.000 ha, hovedsageligt beliggende på gesten i Sydslesvig og vadehavsøerne.

En udvidelse af Læk danske skole kan tages i brug. Skolens elevtal er steget til 99 mod 24 for få år siden; behovet skulle foreløbig være dækket.

8. august: Sydslesvigsk Forening har modtaget 448 nyindmeldelser i 1. halvår 1974 i Flensborg by.

9. august: En »Jes Schmidt-løsning«, som det tyske mindretal har opnået, vil ikke være mulig i Sydslesvig, erklærer landdagsmand Karl Otto Meyer på grænselandsstævnet i Rønshoved. De danske sydslesvigere vil i 1975 opstille med egen liste og egne kandidater.

12. august: Restaureringen af Sydtønder amts sidste vindmølle, mølle »Jenny« i Agtrup, er afsluttet.

Fhv. biblioteksdirektør, dr. H. P. Johannsen, opfordrer i Flensburger Tageblatt til at give de dansk-tyske dage et enklere program.

13. august: Antallet af landbrugsejendomme i Nordfrislands amt falder stadig. I 1960 var der 9451 ejendomme, i 1972 6512 og nu godt 6000.

15. august: Svenske og norske industrivirk-

somheder er i høj grad interesseret i at etablere sig i Harreslev kommune, som derfor har udvidet industriarealet med yderligere 21 ha, hvortil landsregeringen har bevilget 1 mill. DM. På det første industriområde på 25 ha er der siden 1964 etableret 52 virksomheder, heraf 28 skandinaviske, som i alt beskæftiger 1000 personer.

16. august: Flensborg by og Bov kommune vil i fællesskab bygge et rensningsanlæg for Flensborgs inderfjord, fremgår det efter et afsluttende møde i Flensborg fjord-kommissionen.

De fleste af de 60 danske skoler i Sydslesvig kan ved det nye skoleårs begyndelse meddele om øget elevtilgang.

Under et besøg af Sønderjyllands amtsråd hos kredsagen i amt Nordfrisland erklærer landråd, dr. Klaus Petersen, at planen om en nationalpark i det nordfrisiske vadehav bør udstrækkes til også at omfatte vadehavsområderne nord for den dansk-tyske grænse.

24. august: Danmarks indtræden i EF har betydet, at vækstforudsætningerne i landet Slesvig-Holsten er blevet bedret, fastslog ministerpræsident, dr. Gerhard Stoltenberg på et møde i Slesvig-Holsten, men at landegrænsen mellem Slesvig-Holsten og Hamborg ikke må udvikle sig til en hæmmende barriere.

Det slesvig-holstenske Hjemstavnsforbund, som tæller omkring 30.000 medlemmer, fordelt på 80 tilsluttede foreninger, valgte fhv. borgmester, dr. Werner Schmidt, Egernførde, til ny formand. Af årsberetningen fremgik det i øvrigt, at forbundet i for-

bindelse med sammenlægningen af Flensborg og Slesvig amter havde foreslået, at det nye fælles amt fik navnet Kreds Slesvig.

27. august: Landdagen i Kiel vedtager en valglovsændring, som nedsætter valgrets- og valgbarhedsalderen til såvel kommunale råd som landdagen til 18 år.

I strid med såvel EF-reglerne som gælden- de forbundslov vedtog Kiellanddagen en lov, som bestemmer, at udenlandske juridiske personer kun kan erhverve grundstykker i landet efter forud indhentet tilladelse hos indenrigsministeren.

28. august: Alt Flensburger Haus genåbnes som både museum og restaurant. Der startes med en mindeudstilling for familien Eckener.

30. august: En dansk-tysk grænsekommis- sion, som i følge en dansk-tysk aftale fra 1922 hvert 10. år skal efterprøve grænsens nøjagtighed, kan fastslå, at der ingen ændringer er sket i grænsens beliggenhed.

Tosprogetheden blandt Flensborg Avis og Heimatzeitungs læsere var betydelig større end ventet, fastslår direktør Peter Jahns i et interview til Flensborg Avis. Fusionen af de to blade har kostet mindre abonnenttab end beregnet.

Landsregeringens regionalplan for Flensborg-området vil blive forelagt Sønderjyl- lands amt. Der stiles dog ikke mod en dansk- tysk kommission til koordinering af plan- lægningen.

Der oprettes en grænselands-presseloge, repræsenterende presse og radio på begge sider af grænsen.

Landsarkivet i Slesvig vil ikke give tilladelse til, at amtsvåbnet for det ny Flensborg- Slesvig amt bliver identisk med det gamle slesvigske våben, men ønsker at våbnet for- uden de slesvigske løver også indeholder et felt med tre bølgeformede linier.

Af Dansk Centralbibliotek for Sydsles- vigs lige udsendte beretning for 1973/74

fremgår, at det samlede udlån er steget fra 273.140 udlån i 1972/73 til 305.838. Den samlede bogbestand er på 117.234 bind.

Mens de samlede tyske tilskud til de ty- ske biblioteker i Flensborg i 1972 beløb sig til over 1,9 mill. DM, andrager de tyske til- skud til Dansk Centralbibliotek kun 56.300 DM. Tilskuddet pr. udlån til de tyske biblio- teker lå mellem 2,23 og 3,90 DM, men kun på 0,18 DM til Dansk Centralbibliotek.

NORD FOR GRÆNSEN

1. august: Smedemester Johan Meyer, Frø- slev, er død, 88 år gammel.

2. august: Folketingsmand Bernhard Taste- sen siger i et interview til Der Nordschles- wiger, at tanken om en ordning, svarende til den Slesvigsk Parti har valgt gennem opstil- ling for Centrum-Demokraterne, også kan komme på tale for Sydslesvigsk Vælgerfor- ening. Kun gennem en gensidig ordning, som mindretallene må være indforstået med, kan den danske valglovs spærreregulering måske ændres.

4. august: Medlemstallet i DSK er i det sidste år faldet med 393 til 1581. Efterhånden er 19 lokalafdelinger nedlagt, fremgik det af fhv. viceskoleinspektør Jens Andersens be- retning på DSK's årsmøde i Haderslev.

7. august: Revisor, cand. jur. Jens Børsting- Andersen vælges som borgmester i Tønder efter afdøde borgmester Sv. Kirchheiner.

8. august: Dagbladet »Sønderjyden« må op- høre inden årsafslutningen 1974, beslutter bestyrelsen for A-pressen. Bladet har knap 4000 læsere.

9. august: Antallet af landbrugsejendomme i Nordslesvig er i 1973 faldet fra 10.128 til 9.962. I alt beskæftiges ved landbruget i

Nordslesvig 2.236 personer, heraf er 748 familiemedlemmer. Det samlede landbrugsareal er på 293.198 ha, oplyser Danmarks Statistik.

10. august: Åbenrå kommune har en dækningsgrad på mellem 50–59,9 pct. med hensyn til børnehavepladser. Tønder, Højer, Broager og Gråsten har en dækningsgrad mellem 40 og 49,9 pct., mens Nordborg, Bov, Tinglev, Løgumkloster, Nr. Rangstrup og Skærbæk ligger mellem 30 og 39,9 pct. Resten af kommunerne ligger mellem 10 og 29,9 pct.

Hovedvejsnettet vil blive reduceret fra ca. 388 km til 367,5 km. Landevejsnettet fra ca. 876 til 837,5 km, mens kommunevejsnettet forøges med 237 km.

Antallet af skoler, som i 1973 var 140, vil i henhold til udbygningsplanen i 1987 være reduceret til 125, heraf 9 ikke årgangsdelte skoler. Folkeskolen besøgte i 1973 af 38.989 elever. Hertil kommer 1855 elever i private skoler, hvoraf 1394 i tyske skoler. 2066 elever besøgte gymnasier og HF.

I 20 kommuner findes i alt 58 ungdomsklubber med ca. 4000 medlemmer. Der findes 40 haller fordelt på 22 kommuner og 27 svømmebade i 15 kommuner.

Voksenundervisningen omfattede i 1972/73 i alt 1300 hold med 62.000 deltagere.

11. august: Skibelund ungdomsskole kan holde sit 100 års jubilæum.

12. august: Et samarbejde mellem havnene i Åbenrå og Flensborg må indtil videre skrinlægges, da planlægningen endnu ikke er afsluttet.

13. august: Der skal findes en langfristet løsning for Der Nordschleswiger, siger formanden for Deutscher Presseverein, Wilhelm Johannsen på foreningens generalforsamling. Selv om abonnenttallet og annonceporteføljen er stigende, kniber det at følge med udgiftsstigningen.

Der skal bruges 8 kg guld til de nye guld-

horn i Gallehus, oplyser rigsantikvar P. V. Glob og hofjuvelér Ove Dragsted, som regner med at hornene er færdige til efteråret.

16. august: Det dansk-tyske kontaktudvalg vil i fremtiden omfatte ni partier foruden de tre medlemmer fra det tyske mindretal.

18. august: Under gøglergudstjenesten i Løgumkloster får pastor A. Bork Hansen overrakt »de vejfarendes våbenløse værge«, Gøglerkorset.

20. august: De 22 tyske skoler i Nordslesvig besøges med det nye skoleårs begyndelse af 1620 elever mod 1654 året før. Antallet af begyndere er 130 mod 129 sidste år. Størst er skolen i Tinglev med 260 elever. Det tyske gymnasium besøges af 206 elever og efterskolen i Tinglev af 69 elever.

20. august: Haderslev byråd tager afsked med det gamle rådhus, der har været i brug i 336 år.

21. august: Den tyske børnehave i Nordborg, som er indrettet til 40 børn, men kun besøges af 20, kan ikke forvente kommunalt tilskud, da socialudvalget ikke skønner, der er behov for yderligere børnehavepladser.

Danfoss vil oprette et Danfoss-museum i Mads Clausens første kontor på gården i Elsmark.

27. august: I anledning af undervisningsminister Tove Nielsens forslag om, at tysk skal udgå som pligtfag i folkeskolen, spørger Der Nordschleswiger, om man tilstræber en yderligere isolering fra Vest-Europa. Kendskabet til tysk er specielt i Nordslesvig uundværligt af hensyn til den voksende turisme og de omfattende handels- og erhvervsinteresser over grænsen.

30. august: Under en sammenkomst i Åbenrå mellem amtsborgmester Erik Jessen og Slesvig-Holstens indenrigsminister Rudolf Titzck enes man om gensidig at informere hinanden om regionalplanlægningen i grænseområdet.

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - Tlf. 52 25 71

Grænselandets liv
Grænselandets sang

møder De i

Tydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

**De gamle jyske
kreditforeninger**

JYDSK GRUNDEJER-KREDITFORENING
og
NY JYDSKE KJØBSTAD-CREDITFORENING
er nu

**KREDIT
FORENINGEN
DANMARK**

Herning: Århus:
(07) 12 53 00 (06) 12 53 00

**CHECK
KONTO**

De har hørt om det penge-løse samfund... det er noget med checks... det er noget nemt... noget der holder orden i det økonomiske.
Tal med banken
- de taler Deres sprog.

SYDBANK
- den sønderjyske bank

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri A/s

Jernbanegade 8, Tønder, tlf. 72 15 50

Ildrætshøjskolen i Sønderborg

Højskole med lederuddannelse i gymnastik, boldspil, fri idræt og svømning.

6 mdrs. vinterkursus for mænd og kvinder fra 3/10-28/3.

3 mdrs. sommerkursus for mænd og kvinder fra 3/5-28/7.

Tlf. (04) 42 18 48 Bent Brler

M. Schaumanns Klædefabrik A/S
Afd. for kemisk rensning TRYLIN
Haderslev

**WINDFELD-HANSENS
BOMULDSSPINDERIER A/S
VEJLE**

LØGUMKLOSTER HØJSKOLE
5 måneder fra januar. Korte kursus
juni-december.
Tlf. (04) 74 33 25.

ANDELSBANKEN

Sønderjyske Afdelinger

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

**Jyllands
Kreditforening**

HADERSLEV
TELEFON NR. (04) 52 27 25

**Sønderjysk
Tæppefabrik**

A. R. Kjærby A-S
Højer

**Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole**
Brørup station

A/S Sønderjysk Frøforsyning
Frøavl & Frøhandel
Aabenraa

OVE ARKIL A/S
CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR
HADERSLEV

Hejmdals
BOGTRYKKER
AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

Sønderjysk Månedsskrifts adresse:

H. P. Hanssensvej 9, Haderslev, tlf. (04) 52 17 37.

Redaktørernes adresser:

Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder, tlf. (04) 72 18 78.

Viceskoleinspektør Chr. Stenz, Tøndervej 173, Åbenrå, tlf. (04) 62 14 50.

Cand. polit. Inger Bjørn Svensson, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev.

Ekspedition: Historisk Samfund for Sønderjylland. Landsarkivet.

6200 Åbenrå. Tlf. (04) 62 46 83. Giro 4 26 82.

Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri a-s, Tønder.

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

Selskabs- og udflugtskørsel

Ruteautomobil-Aktieselskabet

for Haderslev Amt og By

Haderslev, tlf. (04) 52 38 55

Morsø Støbegods

Aktieselskabet

N. A. Christensen & Co.

Kongelig Hofleverandør

NYKØBING MORS

TØNDER STATSEMINARIUM

Grønsejlsseminariet

Tilmelding for 1973/74 helst inden

1. maj, senest 30. juni.

Telf. (04) 72 12 30

De fleste ta'r os for pengenes skyld

I Sparekassen træffer De folk med økonomi som speciale.

Fagfolk, som ved, hvordan man får noget ud af pengene, og som gerne vil hjælpe Dem til en god handel. Det kalder vi Sparekassens Økonomi-service.

Tal med Sparekassen, før De handler. Uanset om det gælder køb og salg af værdipapirer, eget hus eller bare almindelige daglige økonomiske spørgsmål. De er altid velkommen.

Økonomiservice -

Spørg

SPAREKASSEN

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM 1/3 • VOJENS

HØJST ANTIK

Bredgade 4, Øster-Højst (14 km nord-øst for Tønder).

Sønderjyske antikviteter sælges.

E. Lund Christensen, Bredgade 4, 6254 Øster-Højst. Tlf. (04) 74 51 36.

DANEBOG HØJSKOLE - ALS

3 mdr. sommer-, 5 mdr. vinterskole

Tlf. (04) 46 41 12

Gunnar Rasmussen

TRY

HØJSKOLE

9330
Dronninglund
Sygeplejehøjskole

SØNDERBORG HANDELSSKOLE

Handelsgymnasium - Handelshøjskoleafdeling

Sdr. Landevej 30 - Tlf. (04) 42 55 25